

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԱՅԻՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆ ԴԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. Մեր պարսփը Հայ. եկեղեցւոյ արդի վիճա-
կին մէջ. — 2. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Խաղաղութիւն. Բ. Ե. — 3. Ծոռապա-
հուքիւնը հին և արդի Հրէից քով. Մ. Ե. Ն. — 4. Պարսպունկի ի
Ս. Գիրս Նոր Կտակարանի. «Ձի դուք յազատութիւն կոչեցեալ էք, եղ-
բարք». Յ. Յ. Մ. — 5. Ծովը (Միջերկրականի վրայ). Բակ. — 6.
ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Քրիստոսի Ս. Ծննդեան եկեղեցին և Հայոց վանքը
Բերդեհեմի մէջ. Մ. Ե. Ա. — 7. ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ.
Յովնանեկ Դ. Անքեպցի. Բ. Ե. — 8. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. Այֆը. —
9. Մուկիոս Սկեռլա. Մարտիանի, Վերսառութիւններ. — 10. Օրե-
նութիւնը, Հայր. Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի. — 11. Քրիստոնէական
նախնական կեանքը. — 12. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Ընթացք Ի Գրոց
Բարքաւ Դ. Տարի ի նախնեաց և յարեաց. Բ. Ե. — 13. Բարե-
գործականը և իր գործունեութիւնը. Դ. Մ. — 14. Յոքեղաններ. —
15. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ:

Կողմերուն ներսի կողմը կարդալ Ս. Փրկիչ Ազգ. Հիւանդանոցի
Հոգաբարձութեան Կոչը, և Նուպարեան Սաներու Հիմնադրութեան
Տեղեկագիրը:

The SION an Armenian Monthly of Religion

Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ԿՈՉ

ԱՐՏԱՍԱՀԱՆԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

Մօտաւորապէս մէկ դարու անցեալ ունեցող Ազգային միակ Գթութեան Յարկը, Սուրբ Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցը, ամէն ատենէ աւելի տնտեսական ու մատակարարական դժուարին ու տապալակութեան մը մատնուած է ներկայիս, և իր գոյութիւնը կարենալ շարունակելու համար կը կարօտի հանրային օժանդակութեան:

Ազգային Հիւանդանոցը ծանօթ է ամենուն:

Ամէն հայ գիտէ թէ ան ինչ փրկարար դեր կատարած է իր հիմնարկութենէն ի վեր, արդիական ամէն առաւելութիւններով օժտուած իր յարկաբաժիններուն մէջ բուժելով ու պատսպարելով նիւթական անձկութեան մէջ տուայտող աղքատ հիւանդները, ծերերն ու անկարները, անոքը, անպաշտպան խլեակները, մտքի և աչքի լոյսէ զրկուածները և ազգային վաղեմի աշխատաւորները:

Հինէն ի վեր իր կոչումը առաւելապէս արդարացնող Ազգին Տունը միշտ ալ կարօտ և արժանի եղած է մեր բարեսէր հասարակութեան, մասնաւորապէս ծանօթ բարերարներու և ընդհանուր կերպով թրքահայ ժողովուրդին օժանդակութեանը:

Նոյնիսկ այնպիսի չրջաններուն, երբ պետական կարևոր նպաստներ տեղի կ'ունենային և գաւառահայութիւնը ամէն ատեն աջակցութեան իր բաժինը կը բերէր, Ազգային Հիւանդանոցը իր նկատելի բացը ունեցած է, և բացառիկ բարեգործութիւններով ու նուիրատուութիւններով միայն մնացած է կանգուն, հետզհետէ ներկայանալի ու զոհացուցիչ պայմաններու մէջ:

Այսօր սակայն, ոչ միայն այդ յատկացումներն ու աջակցութիւնները դադարած, նուազած են, այլ և օրէ օր կալուածական եւ այլ տուրքերու յաւելումով, ապրուստի սղութեան ու տնտեսական տագնապներու հարկադրանքին առջև ստեղծուած է կացութիւն մը, որ լրջօրէն կը մտահոգէ ազգային մարմինները:

Պոլսահայ զաղութին ուժերէն, կարեւորութիւններէն վեր է միս մինակը ստանձնել նիւթական հոգը շուրջ 500 հիւանդ ու պատսպարեալ պարունակող այս հաստատութեան, որ կը մատակարարուի տարեկան մեծածախս պիւտճէով մը, որուն 20000 թրքական ոսկին բաց կը մնայ միշտ, թափուած ջանքերուն հակառակ: Ասոր վրայ վերջերս աւելցաւ տարեկան 6000 թրքական ոսկիի կալուածական անսկնկալ տուրքի մը վճարման ստիպողականութիւնը:

Ահա այս բացառիկ պարագաներուն մէջ, պարտք կը ծանրանայ մեր վրայ զի մեկ Արտասահմանի Հայութեան, խնդրելով որ իր տեւական հոգածութեանը առարկայ դարձնէ Ազգին Տունը, անոր գոյութեան պահպանման նախանձախնդիր:

Ներկայիս Հիւանդանոցին մէջ կը պատսպարուին ու կը դարմանուին զթութեան կարեկցութեան ու խնամքի արժանի հարիւրաւոր ազգայիններ:

Ասկէ զատ, կարող մասնագէտներէ բաղկացած բժշկական մարմնի մը գործօն եւ անձնուէր ծառայութեամբը Ազգային Հիւանդանոցը նախանձելի և պատուարեւանուն մը, զիրք մը ապահոված է մեր իրականութեան մէջ և օտար նմանօրինակ հաստատութիւններու շարքին:

Արտասահմանի հայութեան բարեսիրական զգացումները ծանօթ են ամենուս: Ուստի, լիայոյս ենք որ մեր այս կոչը պիտի ունենայ իր բարերար արդիւնքը, ժողովուրդին ամէն խաւերուն մէջ արթնցունելով զոհողութեան և ազգասիրութեան ոգին հանդէպ Ազգին զթութեան բազմակարօտ Յարկին:

Վստահ ենք որ մեր ակնկալութիւններն ու յոյսերը պիտի իրականանան, զաղութահայ կեդրոններու մէջ մասնաւորապէս փափաքելի է որ հաւաքական ձեռներեցութեամբ մօտեցուի օժանդակութեան դործին, ազգային մարմիններու և մամուլին բարեացակամ նախաձեռնութեամբ օժանդակ մատուցելու կազմուին ու լծուին աշխատութեան, օրինակ ունենալով Պոսթոնն ու Գահիրէն, որ Հիւանդանոցի օգնութեան սիրելի եւ անյետաձգելի պարտականութիւնը դրուած է տեւական և ապահով գետնի մը վրայ:

Հոգաբարձութիւն

Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցի

Վ. Ատենադպիրի

Ատենապետ

Ս. ԵՐԿԱՆԵԱՆ

ԱՐԹ. Գ. ՄԱՂԱՔԵԱՆ

(Կնիք)

243. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԻՆ ՄԵՋ

Ա. — Հայց. եկեղեցւոյ ժողովրդական կամ՝ ռամկավարական ոգին այնչափ սխալ հասկցուած է մեր ժողովուրդին մէջ որ անկարգապահութեան բռնորբրելոյթներուն տակ կը տառապի մեր եկեղեցիին։ Հայ. եկեղեցիին իր աշսօրուան բզբատուած և գրգլեհէններու վաթթուած վիճակին մէջ պէտք ունի ներքին ուժաւորման։ Այդ ոյժը ուղղակի պիտի ճառագայթէ հայ ժողովուրդին իր կրօնական պարտականութիւնները կատարելու համար ի դործ գրած սէրէն և նախանձախնդրութենէն։ Հայ ժողովուրդը կրօնասէր է, եկեղեցասէր է, ասիկա ամէնուն ծանօթ իրողութիւն մըն է։ Բայց աշսօր հայ ժողովուրդի ինչ ինչ խաւերուն մէջ յայտնի կերպով թուլցած է կրօնքին ու եկեղեցւոյն սէրը։ Երբ եկեղեցիներու վարչական գործերուն շուրջ խնդիրներ կան, ամէն մարդ հո՛ն է, իր շահերով, իր նկատումներով, իր կուսակցութիւններով, իր մամուլով։ Իբրեւ թէ Հայ. եկեղեցիին նշանակութիւն ունենար միայն իր վարչական և դրամական արժէքներուն համար. բայց իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն վարչութեամբ և դրամական

մատակարարութեամբ հետաքրքրուողներէն շատեր և շատեր ամենեւին չեն մտածեր որ իրենք կրօնական և քրիստոնէական պարտք մըն ալ ունին կատարելիք այդ եկեղեցւոյ մէջ, իբրև հարազատ և գիտակից զաւակները անոր:

Մեր մէջ մտքի հոսանք մը կայ այժմ, որ շարունակ Հայ. եկեղեցւոյ ազգային կամ հայացի արժէքներուն գովասանքովը կ'ուռի:

Մենք քանիցս առիթ ունեցանք, Հայ. եկեղեցւոյ վրայ խօսելու ատեն, գիտել տալ թէ ջնջեցէք Հայց. եկեղեցւոյ կրօնական նկարագիրը, ձեր գիտցած ազգային գիծերը ինքնին կը ջնջուին: Դժբախտաբար այս սխալ և հիւանդ ըմբռնումը այնքան տարածուելու վրայ է հայ երիտասարդութեան մէջ որ նոյն իսկ շատեր չեն քաշուիր բացէիբաց յայտարարելէ թէ իրենց համար եկեղեցւոյն կրօնքը կարևորութիւն չունի, իրենց համար կարևորը ազգային գիծերն են Հայց. եկեղեցւոյն: Բայց այսպէս ճոխացողներ չեն ըսեր թէ այդ ազգային գիծերը ի՞նչով և ի՞նչպէս կրնան մնալ Հայ. եկեղեցւոյ վրայ, եթէ ուրանաս անոր կրօնական արժէքը: Ի հարկէ պատասխան չունին այս հարցումներուն: Բայց իրողութիւնը այն է որ այս իմաստակութիւնը ահաբեկի հարուած մըն է որ կ'ուղղուի Հայ. եկեղեցւոյ դէմ նոյն իսկ իր զաւակներու կողմէն: Ուե՛հ եկեղեցի, իբրև հաստատութիւն իր ժողովուրդով, և այն ալ իր հաւատացեալ ժողովուրդով եկեղեցի է: Անոր շինուածքին ճարտարապետութիւնը, անոր գեղարուեստական գանձերը, անոր լեզուն, և գեռ. ինչ որ հայացի նկարագիր կամ ազգային գիծեր կրնայ չլինել, այս բոլորը ճառագայթումներն են կրօնքին, որոնք բիւրեղացած են այդ գեղեցկութիւններու մէջ:

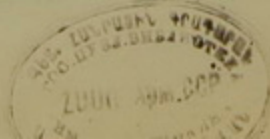
Երբ այսօր Հայ. եկեղեցին իր նկուն վիճակին մէջ չընկալուած է արտաքին թշնամիներէ, որոնք ամէն գնով շահագործել կ'ուզեն անոր թշուառ և անզօր վիճակը, հայ ժողովուրդին զաւակները պէտք է որ աւելի մօտէն փարին իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն և ներսէն ուժաւորեն զայն, հաւատարմօրէն կատարելով իրենց կրօնական և քրիստոնէական պարտականութիւնները: Ասիկա պարտք մըն է որ ուե՛հ առարկութիւն չի վերցնէր:

Հայ. եկեղեցւոյ շահերը այնպէս կը պահանջեն որ հայ մամուլի մէջ դադրելու են կրօնքին դէմ ուղղակի և անուղղակի նետուած սլաքներ, երբ մէկը չի հասկնար կրօնքին սրբութիւնը և իր Մայրենի եկեղեցւոյն կրօնական նշանակութիւնը, իրապէս գիտուն և իմաստուն մարդու գործ մը ըրած կ'ըլլայ . . . լռելով: Վասն զի ո՛չ քաջութեան ապացոյց է հայհոյանքը, ո՛չ ալ ազատամտութեան փաստ մըն է մերժումը կրօնքին:

Անշուշտ մենք սրտանց կը ցանկայինք որ իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն ազգային գիծերը միայն տեսնողները, պահ մըն ալ բարեհաճէին անոր կրօնական ոգին ուսումնասիրելու. այդ գիծերը աւելի պիտի գեղեցկանային իրենց մտքին մէջ և իրենք աւելի տաք սիրով մը պիտի համբուրէին անոր նուիրականութիւնը:

Հաւատացեալներու բազմութեամբ լեցուած եկեղեցի մը, ամբողջ խանդավառութիւն է, ուր ո՛չ միայն անձերը կը շփուին ու կը միանան իրարու հետ, ուր ո՛չ միայն խաղաղութեան սուրբ համբոյրով կը նորոգուի միշտ անոնց հոգեկցութիւնը, այլ նաև կը պայծառանայ Մայրենի եկեղեցին ներսէն և կ'ուժաւորուի իր զաւակներուն հաւատքովը, գիտակցութեամբը և նուիրումովը:

Հայ. եկեղեցին իր արդի վիճակին մէջ կ'սպասէ իր զաւակներէն որ կա-

տարեն իրենց այդ պարտքը, ենթարկելով ինքզինքնին կրօնական կարգապահութեան օրէնքին: Մենք չունինք եկեղեցական ոստիկաններ որ Մայրենի եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր զաւակը հետապնդեն և հարկադրեն զանոնք եկեղեցի դալու և կատարելու իրենց հաւատացեալ մարդու պարտականութիւնները: Իւրաքանչիւր հայուն արժանապատուութիւնը և գիտակցութիւնը պէտք է ըլլան ոստիկաններ իրենց համար:

Աւելորդ չենք համարիր այս առթիւ ալ կրկնել սկզբունք մը լայնախոհութեան համար: Գիտութիւն, լուսաւոր դար, և այլ այսպիսի փայլուն խօսքերով արտայայտուած գաղափարներ ալ ունին իրենց նախապաշարունակները: հետեւաբար իրապէս գիտուն, իրապէս լայնախոհ և լուսամիտ մարդու մը ուղեղը այնքան լայն և պայծառ պիտի ըլլայ որ կարենայ հոն տեղ բանալ իր չհասկցած ճշմարտութիւններու քննութեան և ուսումնասիրութեան համար:

Կրօնքը և հոգեւոր կեանքի փորձառութիւնները կը մանեն այդ ճշմարտութիւններու մէջ:

Բ. — Կարգապահութեան պարտքին միւս կողմն է յարգանք հանդէպ հոգեւոր իշխանութեան: Հայ. եկեղեցւոյ այսօրուան վիճակին հրամայական հարկն ու պահանջն է որ հոգեւոր իշխանութեանց հմայքն ու հիւլինակութիւնը ամէն դնով պէտք է յարդուի:

Առէ՛ք Մայր Աթոռը: Ծանօթ են անոր միջավայրին պայմանները: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան հեղինակութիւնը պէտք է որ արտաքոյ Հայաստանի գտնուող հայութիւնը վեր բռնէ իր կարգապահութեամբ և զոհողութիւններով: Մայր Աթոռը զգալու է որ հայ ժողովուրդը, թէեւ սփռուած աշխարհի ամէն կողմը, բայց կը սիրէ իր Մայրենի եկեղեցւոյն հոգեւոր վերին իշխանութիւնը, կը հետաքրքրուի անոր կացութեամբ, կ'օգնէ անոր և կը յարգէ անոր հրահանգներն ու կարգադրութիւնները: Այլապէս կարելի չէ հայ գաղթավայրերու մէջ կազմակերպել եկեղեցիներն ու Դպրոցները, եթէ եկեղեցւոյ հոգեւոր վերին իշխանութիւնը հեռու մնայ հայ ժողովրդի սրտէն և մտքէն: Կարգապահութեան անժխտելի պայմանն է ասիկա:

Պէտք է ուշադրութիւն ընել որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան նշանակութիւնը չպզտիկնայ ուրիշ առիթով և կերպով: Ան խորհրդանշանն է Հայ. եկեղեցւոյ զաւակներուն միութեան, և միութեան այդ ոգին և իրականութիւնը ինքնին զօրութիւն մըն է և բարոյական մեծ հարստութիւն մը, որ կ'ուժաւորէ հոգեւոր վերին իշխանութիւնը:

Կարգապահութեան տեսակէտէն մենք ալ կը ձայնակցինք այն համազգային խելացի բողոքին, որ ուղղուեցաւ անոնց դէմ, որոնք փորձեցին կամ փորձուցան տալնապ մը ստեղծել Կ. Պոլսոյ ազգային Պատրիարքութեան չուրջ: Այդ անխելք փորձը խորունկ ցաւ պատճառեց հոս՝ Ս. Յակոբի մէջ: Եկեղեցւոյ և ազգին շահերու անունով այդ անկարգապահութիւնը ընողներ ցոյց տուին աշխարհի, թէ իրենք ամենեւին չեն հասկնար եկեղեցւոյն և Ազգին շահերը, ոչ ալ կ'զգան իրենց վրայ ճշող քաղաքական նոր մթնոլորտին ծանրութիւնը: Սանմանադրութիւն մը ունինք, որու տառը և ոգին իրաւունք կուտան ժողովուրդին որ պատրիարքները վերցնեն դնեն . . . բայց օրինական միջոցներով: Ատկէ տարբեր բոլոր միջոցներ և կերպեր պարզապէս դաւեր են օրէնքի և օ-

րէնքով ընտրուած անձի մը դէմ: Կ. Պոլսի աթոռը կը գտնուի այնպիսի փափուկ պայմաններու մէջ որ Հայ. եկեղեցւոյ զաւակներուն պարտքը պիտի ըլլայ ներքին ցնցումներով նոր տագնապներ չստեղծել անոր շուրջ: Չենք ուզեր անձնական տեսակէտներէ դիտել այդ յաւէտ դատապարտելի փորձին պատճառները. բայց անարդարութիւն պիտի ըլլայ, եթէ դիտել չտանք թէ Կ. Պոլսի այսօրուան պատրիարքին պէս ոչ-փառատենչիկ, կասկածելի շահերէ շատ վեր, իր նկարագրով անուշ, և իբրեւ հոգեւորական մարդ, անբասրելի դէմք մը պէտք էր որ յարգանքի հարկ մը դրած ըլլար տխուր փորձը յղացողներուն և գործադրողներուն վրայ:

Այսօր Կիլիկիոյ և Երուսաղէմի աթոռներն ալ, իբրեւ հոգեւոր իշխանութեան կեդրոններ, իրենց սահմաններուն և իրաւասութեանց չըջանակին մէջ, պէտք է որ ուժաւորուին ժողովուրդին կարգապահական ոգւոյն անվերապահ արտայայտութեամբը: Ասիկա, շեշտենք անգամ մըն ալ, պահանջն է մեր եկեղեցւոյ արգի շատ փափուկ վիճակին, և մեր սիրելի ժողովուրդին պարտքն է յարգել հոգեւոր վերին իշխանութիւնը, որպէս զի ներսէն չտկարանայ և չընկճուի իր Մայրենի եկեղեցին:

Հայ մամուլին ամէնէն նուիրական պարտականութիւններէն մէկը պէտք է ըլլայ զօրաւոր կերպով հնչեցնել կարգապահութեան ոսկի զանգակը ամէն առթիւ: Եթէ կ'ուզէք որ հալածանքէն հազիւ դուրս ելած այս ժողովուրդը գտնէ ինքզինք, հայ մնայ իր ընդունով, իր ոգիով, իր եկեղեցիով, իր գաստիարակութեամբ, կանոնաւոր կերպով, յստակ կերպով հնչեցուցէք ոսկի զանգակը կարգապահութեան:

Կարգապահութեան պէտքը շեշտելով այսքան զօրաւոր կերպով, ի հարկէ չենք ուզեր ըսել որ ժողովուրդը կոյր գործիք մը ըլլայ և նոյն իսկ աչք խփէ սխալներու, վտանգներու և մնասներու պարագային: Քա՛ւ լիցի: Ընդհակառակը մենք կ'ուզենք որ մեր ժողովուրդը շատ մօտէն հետաքրքրուի իր եկեղեցիով, բայց կատարելով իր կրօնական ու քրիստոնէական պարտականութիւնները և յարգելով կարգապահութեան բոլոր պայմանները, և ի հարկին զոհելով երկրորդական շահեր և նկատումներ, կենսականները և կարեւորները չվտանգելու իմաստութեամբ:

Այս բոլորը պիտի նպաստեն որ Մայրենի եկեղեցին իր այսօրուան բզքտուած, փրաւոր վիճակին մէջ չենթարկուի նոր նոր տագնապներու, և ընդհակառակն հետզհետէ ուժաւորուի ներսէն իր բոլոր զաւակներուն, աշխարհական թէ եկեղեցական, կարգապահութեամբը:

Ասիկա մեր պարտքն է:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԿԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

«Երանի՜ խաղաղութեաց, զի նո՛ւա
որդիք Աստուծոյ կոչեցցին»
(Մատթ. Ե. 9):

Խաղաղարարաց է ուղղուած եօթներորդ
Երանի՜ն: Խաղաղութիւնը ամէնէն զիւրահաս-
կնալի բառն է լեզուներու մէջ. և սակայն
ամէնէն դժուար, և, և թէ կ'ուզէք, ամէ-
նէն դժբախտ իրականութիւնն է այդ զիւ-
րահասկնալի բառին նշանակութեան և
ոգուցն չգործադրուիլը մարդկային ընկե-
րութեան մէջ: Եւ թերեւս ասոր պատճառը
այն է որ անվերապահ սիրով և թանկա-
զին զոհողութիւններով միայն կարելի է
իրագործել խաղաղութիւնը. պայմաններ
որոնք ընդհանրապէս կը պակսին մարդոց:
Միւս կողմէն աշխարհի խաղաղութեան
համար մարդոց կողմէն յայտնուած բազ-
մանքներ և առ Աստուծոյ մատուցուած
ազօթքներ չատ հին են. կարծես թէ մի-
այն Աստուծոյ զործը եղած ըլլաւ հսկել
աշխարհի խաղաղութեան, իսկ մարդոց զոր-
ծը եղած ըլլաւ միշտ վրդովել աշխարհի
խաղաղութիւնը, առանց պատասխանա-
տուութեան և առանց պատուհասի: Այդ
պատասխանատուութիւնը կ'զգայ կոր ար-
դի քաղաքակրթութիւնը: Այնպէս որ այս
պահուս պետութիւններն ու կառավարու-
թիւնները զբաղեցնող ամէնէն կենսական
և տիրական խնդիրն է աշխարհի խաղա-
ղութեան խնդիրը: Մեծ և աշխարհաւեր
պատերազմը ցոյց տուաւ թէ բռնութիւնը,
զէնքը չեն որ պիտի երաշխաւորեն աշ-
խարհի խաղաղութիւնը, որ միշտ կը վեր-
դովի պետութիւններու շահերուն և փա-
ռասիրութիւններուն իրարու ընդհարումին
հետեանքով: Պատերազմը այնպիսի վիճակ
մըն է որ մարդկութեան ոգին կ'ըմբոստա-
նայ նոյն իսկ ատոր զազափարին զէմ:
Դրիստոնէութեամբ ազնուացած ազգեր և
ժողովուրդներ մահաւանդ ամէնէն բուն
բողոքները կը պոռթկան ընդդէմ պատերազ-
մի, այնպէս որ այսօր իրականութիւն մըն
է այլեւս Միաշուն Դատարանի մը հաստա-
տութիւնը Միջազգային Արդարութիւնը

պաշտպանելու համար: Այս Դատարանը
Արդարութեամբ պիտի պաշտպանէ խաղա-
ղութիւնը, այսինքն՝ ազգեր երբ իրարու
հետ խնդիրներ ունենան, զայն պաշտպա-
նելու համար այլեւս զէնք պիտի չքաշեն
իրարու դէմ, այլ պիտի դիմեն այդ Դա-
տարանին և պիտի ընդունին ու պիտի
յարգեն անոր կողմէն տրուած վճիռը և ե-
ղած կարգադրութիւնը:

Եթէ խաղաղութիւնը պիտի պաշտպա-
նուի արդարութեամբ. ասիկա կը նշանա-
կէ թէ անարդարութիւնն է որ կը վրդովէ
խաղաղութիւնը:

Մենք չորրորդ Երանի՜ի վրայ խօսելու
ատեն բացատրեցինք թէ ի՞նչ է Արդարու-
թիւնը (Սիւն, 1929, էջ 230-33): Այս տեղ
սաշափը միայն պիտի յիշեցնենք թէ ար-
դարութիւնը կատարեալ ըլլալու համար
պէտք է ըլլայ աստուածային: Կատարեալ
չէ՛ անհատական կամ մարդկային արդա-
րութիւնը: Այս է պատճառը որ մարդը
ընդհանրապէս կը փնտռէ իր անձնական
շահերը և ոեւէ կերպով կ'անտեսէ իր եղ-
բոր շահը և նոյն իսկ իրաւունքը, և ահա
խաղաղութիւնը կ'սկսի վտանգուիլ երկու
անձերու միջեւ: Հիմայ այսպիսի երկու
անձերու տեղ դրէք երկու կամ աւելի ազ-
գեր, և կրնաք երեւակայել խաղաղութեան
վրդովման համեմատական չափն ու ծաւալը:

Երբ կ'որհամարհուի Արդարութիւնը և
կ'ուրացուի ոեւէ կերպով և կը վրդովի
խաղաղութիւնը, ասոր արդիւնքը կ'ըլլայ
կոխ և պատերազմ. այսինքն ո՛չ միայն
արիւն կը թափուի, այլ նաեւ կը գործա-
դրուին ֆիսաներու, աւերներու, ապակա-
նութեան և փճացման ամէն կերպերն ալ:

Այս առիւլի իրականութիւններուն ա-
ռաջը խաղաղարարներ միայն կրնան առնել:

Եւ մարդկային ընկերութեան մէջ խա-
ղաղարարները երրորդ անձեր չեն միայն.
այլ նաեւ մենք և զուք: Եօթներորդ Երա-
նի՜ն միայն չուղղուիլ անոնց որ երկու
անհաշտ ու կռուող անձերը կը հաշտեցը-
նեն և կը հաստատեն խաղաղութիւնը ա-
նոնց միջև, այլ նաեւ կ'ուղղուի անհաշտ-
ներուն և կռուողներուն, որպէս զի ուղ-
ղակի իրենք, մէկը կամ միւսը, տեղի տան
և խաղաղութեամբ կարգադրեն կաղու-
կուլին առարկայ խնդիրը:

Ասիկա, սակայն, պէտք է խոստովանիլ

առանց այլևայլի, թէ այնքան ալ զիւրին գործ մը չէ: Վասն զի զիւրացնութեան համահաւասար հոգեկան քաջութիւն մըն է զսպել ինքզինքը, Արդարութեան եւ խղաղութեան սիրոյն, եւ պաղարկելով գործել: Անուրանայի իրողութիւն մը մատնանիշ բրած պիտի ըլլանք այս անգամ ալ զիտել տալով թէ վերջապէս մարդ արաբածը, դեռ ինքզինքը չէ ձերբազատած իր գազանային բնազդներէն: Յաճախ այդ բնազդներն են որ մարդը կը հանեն մարդկութենէ: Ինչպէս փիլիսոփայութեան եւ գիտութիւններու նպատակը եղած է մարդուն ազնուացումն ու յառաջացումը, այսինքն՝ անոր անասնային եւ գազանային վիճակներէն ձերբազատումը եւ բարձրացումը, նոյնպէս Աւետարանին նպատակը եղած է մարդուն ազնուացման եւ յառաջացման աստիճանը այդքան բարձայնել որ ան կարենայ հասնիլ աստուածային կատարելութեան:

Արտի սրբութեան վրայ խօսելու ատեն զիտեցինք որ մարդը հոգեկան եւ կրօնական այդ վիճակին մէջ կրնայ տեսնել Աստուածը. խաղաղութեան արդիւնքն ալ պիտի ըլլայ աստուածորդութիւն. ըստ իս, Աստուածը տեսնելու կատարեալ եւ ապահով վիճակ մը: Քրիստոնէական կրօնքին հիմը սէր է, եւ սէրը աստուածային է, կամ նոյն ինքն Աստուածն է եւ ապացոյցը Աստուծոյ զոյութեան եւ յայտնութեան: Արդ՝ Սիր, Արդարութիւն, Խաղաղութիւն այնպիսի հոգեկան իրողութիւններ են որ զիրար կը բացատրեն, հետեւաբար ասոնք իրարմէ տարբեր իրողութիւններ չեն: Վերջո՛ւր սէրը, չես կրնար արդար ըլլալ. կարելի չէ խաղաղութեան վրայ խօսիլ եւ խաղաղ ըլլալ առանց արդարութեան:

Խաղաղութիւնը հիմն է անձնական եւ ընկերային բոլոր յառաջդիմութիւններուն, քաղաքակրթութեան բոլոր երեւոյթներուն եւ արդիւնքներուն, նոյն իսկ կրօնքին ճշմարիտ հասկըցողութեան եւ իրազօրման: Դիտեցէք իր սրտին եւ մտքին հանգիստը խռոված մարդ մը, այն ատեն կը հասկընաք թէ ի՛նչ կը նշանակէ խաղաղութիւն:

Երբորդ Թագաւորութեանց ԺԹ. գլխին մէջ իմաստալից եւ զմայելի պատկեր մը կայ, Եղիա Մարգարէ թափառական կը չըջի Բեկարեկի սարսափէն. կորսնցուցած է իր

սրտին ու մտքին հանգստութիւնը: Աստուծոյ նախանձով կրակ կտրած մարգարէ մըն է Եղիա. բայց Աստուած անոր կը յայտնուի ո՛չ մարիկին մէջ, ո՛չ երկրաշարժի զարհուրահանքին մէջ, այլ մեղմ օդի անուշութիւններուն մէջ: Բացարձակ խաղաղութեան գրաւիչ պատկեր մը:

Մարդիկ բռնի ուժով չէ որ պիտի շահին իրենց իրաւունքը: Պատերազմները խափանելու համար ձեռք առնուած միջոցներ, Աւետարանի սկզբունքներուն փառաւոր յաղթանակներն են: Կարելի է ըսել որ 2000 տարիներէ ի վեր մարդկութիւնը դեռ նոր սերտած է Աւետարանին դասը, սիրոյ, արդարութեան եւ խաղաղութեան շուրջ:

Անոնք որ խաղաղարար են եւ կ'աշխատին խաղաղութեան համար, պիտի կոչուին Աստուծոյ որդիներ. այսինքն՝ ո՛չ միայն պիտի տեսնեն զԱյն, այլ նաեւ որդիական կապ մը պիտի ունենան Անոր հետ:

Ս. Ներսէս Շնորհալի, Խթներորդ Երանկի վրայ խօսելով սա՛ մտքով կը խորհրդածէ. առաջին եւ բուն խաղաղութիւնը այն է որ մարդը ուզէ իր հոգին եւ մարմինը, եւ իր հոգին իշխէ մարմնի վրայ. եւ թէ մէկը կրնայ այսպէս թէ՛ ինքզինքը կրթիլ եւ խաղաղացնել եւ թէ՛ ուրիշներուն ալ սորվեցնել ասիկա, ան է որ կրնայ արժանապէս կոչուիլ Աստուծոյ որդի. որովհետեւ նոյն ինքն Աստուածորդին ալ, Տէրն մեր Յիսուս-Քրիստոս, այսպիսի խաղաղութեան մը միջնորդ եղաւ. եւ այս խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար աշխարհ եկաւ, եւ անոր խաղաղարարի պաշտօնը անոր ծննդեան ատեն է որ հրեշտակային երգերով հռչակուեցաւ երկրի վրայ: Եւ ինչպէս որ ինքն Որդի Աստուծոյ է, նոյն կոչումը կը խոստանայ անոնց որ իրեն նման խաղաղարար պիտի ըլլան: Հետեւաբար անոնք որ ատելութեան հիւանդութիւնը թէ՛ իրենց ներսէն եւ թէ՛ ուրիշներու մէջէն դուրս կը հանեն եւ խաղաղութեան կապով մարդիկը կը կապեն իրարու, ստուգիւ աստուածային գործ մը կատարած կ'ըլլան. ասոր համար է որ խաղաղարարը կը նմանի Աստուծոյ որդւոյն եւ կը կոչուի որդի Աստուծոյ:

Միւս Երանկներէն աւելի գերազանց է այս առաքինութեան (խաղաղարարութեան)

յաղթանակը. որովհետեւ ատոնց պարգևեալ Կամ վարձք կը խոստանայ. իսկ ասոր մէջ նոյն ինքն խաղաղարը որդին կ'ըլլայ պարգևներ առեող Աստուծոյն:

Ատուգիւ մարդիկ որչափ փնտններէ եւ վտանգներէ զերծ պիտի մնային եթէ խաղաղութեան ողբով թրծուած ըլլային:

Ատեղութիւնը, չահախնդրութիւնը, դաւըն ու նենգը, կեղծիքը և շողմքը պիտի դադրէին. անհատներ վճիտ խիղճ մը պիտի ունենային արեւի պէս. ընտանիքներու մթնոլորտը պիտի ըլլար ջինջ երկինքի նման պայծառ և լուսաշող. Քրիստոսի եկեղեցին պիտի հանդիսանար անսովիկ ամրոցը հոգեկան հարստութեան. ընկերային հաստատութիւններէն պիտի բխէր կեանքի օրհնութիւնները և մարդկութիւնը, պիտի ուսճանար խաղաղութեան անսպառ բարիքներու վայելչութեան մէջ:

Ի դուր տեղ չէ որ Քրիստոսի եկեղեցւոյն մէջ ամէն օր և ամէնէն շատ եղապարհուն է որ կը յեղիւղուի:

Եղապարհի՛ւն տեղեկո՛ւն:

Երանի՛ խաղաղարարներուն, որովհետեւ անոնք պիտի կոչուին Աստուծոյ որդիներ:

Բ. Ե.

ՇՈՄԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԻՆ ԵՒ ԱՐԳԻ ՀՐԷԻՅ ՔՈՎ

Ա. Մովսիս մեծ օրը կամ Քաւութեան Տօնը:

Քաւութեան տօնը, որ կը կատարուէր եօթներորդ ամսուն (Թշրի = Սեպտեմբեր — Հոկտեմբեր) տասներորդ օրը, պարզապէս կը կոչուէր նաեւ Մովսի: Ինչպէս հրէական ամէն տօները՝ Քաւութեան Տօնն ալ կը սկսէր նախընթաց օրուան արեւը մարը մտնելուն, ու կը տեւէր մինչեւ յաջորդ օրուան իրիկունը: Տօնն ու Մովսի միեւնոյն տեղոգութիւնն ունէին: Քաւութեան Տօնը «Շարթ շարթութեան» էր ու բացարձակ հանգիստի օր մը (Ղեւտ. ԺԶ. 31): Քահանայապետը այդ տոթիւ կը հագնէր ճեմակ կտաւէ զգեստներ ու ինք միայնակ կը մտնէր Սրբութիւն Սրբոցը ու կը սրբէր զայն, ինչպէս նաեւ կը սրբէր Սրբութիւնն

ու Զոհադործութեան Սեղանը. ապա ձեռքերը կը դնէր քաւութեան նոխաղին վրայ որ իր վրայ կը կրէր ամբողջ ժողովուրդին մեղքը:

«Լիկեօջիք զանձինս ձեր», ըսած էր Սուրբ Գրիգըր (Ղեւտ. ԺԶ. 29): Ուստի ի նշան ապաշխարութեան անձներին կը զրկէին ոչ միայն ուտելիքէ, այլ նաեւ կեանքի ամէն հաճոյքներէ — լոգանք, օծում, մուճակներ հագնիլ, եայլն: Ներքին ու արտաքին ապաշխարութեան այս տօնը, ուրուն չնորհիւ մեղքերու քաւութիւն կ'ընդունուէր և որ մաս կը կաղմէր Հին Օրէնքի խորհուրդներուն, իր նմանը չունէր բնաւ հեթանոս կրօններուն մէջ, ուր օրինական մաքրութիւնները արտաքին ձեւակերպութիւններ էին միայն:

Մինչև գերութեան վախճանը այս Մովսի զատ չկային ուրիշ պարտաւորիչ ծոմեր: Հիմակուան Հրեաներուն քով ալ միակ պարտաւորիչն է այս Մովսի: Անոնք խըստիւ կը պահեն Քիլիուր (Տօն Քաւութեան) ու անկէ անբաժան հանգիստւոր ծոմը՝ ժողովուրդին հաղորդակցութիւնէն կտրուելու երկիւղով. «Ամենայն անձն որ ոչ խոնարհեցի յաւուր յայնմիկ, սատակեցի ի ժողովրդինէ իւրմէ» (Ղեւտ. ԻԳ. 29): Սակայն հիմա չկան այլեւ ո՛չ քահանայապետ, ոչ Սրբութիւն Սրբոց, ուր կը տարուէր զոհուած ցուլին ծխացող արխնը, և ոչ քաւութեան նոխաղ: Ատոնց տեղ կը բռնեն քահանաներուն ապաշխարութեան աղօթքներն ու ծումապահութիւնը:

Համեմատաբար հին ծէս մը, պահուած տակաւին քանի մը հրեայ համայնքներու մէջ, որոնք հոգիներու հետ հաղորդակցութեան մէջ ըլլալ (cabale) կը կարծեն ինքզինքնին, քաւութեան նոխաղը կը փոխարինէ աքաղաղով մը ու հաւով մը: Այր մարդիկը աքաղաղը կը բռնեն ձեռքերին ու կիները՝ հաւը, կը դարձնեն զանոնք, ու անոնց գլուխները երեք անգամ իրարու կը զարնեն ու կ'ըսեն. «Ահա՛ իմ ներկայացուցիչս, ահա՛ փոխանորդս, իմ քաւութիւնս: Թո՛ղ ասիկա մեռնի ու ես երկարակեաց ըլլամ և խաղաղ ու բարի կեանք մը ունենամ» (Joseph Bonsirven, Sur les Ruines du Temple, էրևս 238):

Հիմակուան այն Հրեաները, որոնք

սովորաբար հեռու կը մնան կրօնական պարտականութիւններէ, Քառութեան Տօնին եթէ ծոմ ալ չպահեն՝ սինակոկի կ'երթան անպատճառաւ, թէ՛ առհասուր թեմայի եւ թէ ծանր վտանգի մը վախէն, որ կրնայ սպառնալ անտարբերներուն: Իսկ բարեպաշտ Հրեաները, ի նշան ապաշխարութեան ու անմեղութեան, կը հազնին ճերմակ լաթեր, սովորաբար զանոնք՝ որոնցմով պիտի թաղուին եաքէն (Անդ, Երեմ 241):

Բ. Հանրային ծովեր ու մասնաւոր ծովեր՝ աւստոյ կարգի պարագաներու մէջ:

Հին Հրեաները, արդի Հրեաներուն պէս, հանրային ծովեր կը պահէին արտաքոյ կարգի ունէ պարագայի մը (*), զոր օրինակ՝ պատերազմելէ առաջ (Յուդիթ, Ի. 26), թագաւորի մը մահուան առթիւ (Ա. Թագ. ԼԱ. 13), քաւելու համար հասարակաց յանցանք մը (Ա. Թագ. Է. 6), հեռացնելու համար ընդհանուր աղէտ մը (Յուդիթ, Գ. 8, 12), եւայլն: Իսկ մասնաւոր ծովեր կը պահուէին զանազան պատճառներով: Այսպէս Դաւիթ ամբողջ օր մը կը պահէ Սաուուրի մահուան տոթթով (Բ. Թագ. Ա. 12), ու եաքէն՝ իր հիւանդ զաւկին առողջութեան համար (Բ. Թագ. ԺԲ. 16, 21-23): Աքատը՝ կըշտամբուելով Եղիա մարգարէէն՝ ծոմ կը պահէ, հեռացնելու համար աստուածային վրէժ-խնդրութիւնը (Գ. Թագ. ԻԱ. 27-29): Եսթեր ծոմապահութեամբ կը խնդրէ Աստուծմէ պաշտպանել իր ժողովուրդը Համանի խորդաւանանքներուն դէմ (Եսթ. ԺԳ. 2): Եզրաս ծոմ կը պահէ՝ որպէսզի գերութենէն ետք երջանիկ դարձ մը ունենայ Երուսաղէմ (Ա. Եզր. Է. 21): Յիշենք նաեւ Մովսէսի, Եղիայի եւ Յիսուսի քառասնօրեայ հրաշալի ծոմապահութիւնները:

Գ. Պարսաւորիչ ծովեր՝ Բաբելոնի գերութենէն յետոյ:

Հրէից բարեպաշտութիւնը մեծապէս աճեցաւ Բաբելոնի գերութենէն ետք: Անոնք բացի Եօթներորդ ամսուան (Քառութեան Տօնի) ծոմէն, հաստատելին Զորբորդ, Հինգերորդ ու Տասներորդ ամիս-

ներու ծովերը (Զաք. Է. 5, Ը. 19), ինչպէս նաեւ երկրորդ ծոմ մը՝ Եօթներորդ ամսուն ու նախապարտապահան ծոմ մըն ալ՝ Փոքրիմի Տօնէն առաջ (Եսթ. Թ. 31): Ռաբբիներու աւանդութեան համաձայն՝ ծովի օր էր Թամուզ (Եօթներորդ) ամսուան 17-ը, վասնզի այդ օրը խորտակուեցան Օրինաց Տախտակներն ու զաղրեցաւ մըշտընջինաւոր զոհը: Ծոմ կը պահէին նաեւ Ար (Հինգերորդ) ամսուն 9-ին՝ ի յիշատակ Տաճարի աւերին, ու Թեպէթ (Տասներորդ) ամսուն 10-ին՝ ի յիշատակ Երուսաղէմի գրաւման Քաղղէացիներէն (558 Ն. Ք.):

Քրիստոսի ժամանակ Հրեաները ամսական ծովեր ալ ունէին, որոնցմէ երեքը կը պատահէր Նիսան ամսուն: Անոնց Մեծ Ժողովը կամ Սինեդրիոնը անձրեւի համար սահմանած էր ծովի օրեր (երեք եւ նոյնիսկ վեց օր): Սինակոկներն ալ տեղական ծովեր կը հրամայէին, ազատուելու համար քաղաքներու կամ գիւղերու սպառնացող ունէ պատուհասէ:

Դ. Կամաւոր ծովեր:

Բարեպաշտ Հրեաները, մասնաւորապէս Փարիսեցիները, ծոմապահութիւն կ'ընէին շաբաթը երկու անգամ, երկուշաբթի եւ հինգշաբթի օրերը, ըսելով թէ՛ երկուշաբթի օրը Մովսէս բարձրացած է Սինա Լեռը ու հինգշաբթի իջած է անկէ: Եզրասի կը վերագրուի այս ծովին հեղինակութիւնը: Աւետարանին մէջ կը հանդիպինք առակի Փարիսեցիին՝ որ կը պարծենայ պահելուն համար շաբաթական այս երկու ծովերը: Նոյնը կ'ընէին նաեւ Յովհաննէս Մկրտիչի աշակերտները:

Հիմակուան Հրեաներն ալ, հետեւելով իրենց նախնիքներու օրինակին, ծոմապահութեան կ'ենթարկէին ինքզինքնին ջնջին պատճառներու համար, ինչպէս՝ հաճելի երազներ տեսնելու, երազի մը մեկնութիւնը գտնելու, ձախորդ գուշակութիւն մը հեռացնելու համար, «զորօրինակ՝ եթէ երազնուն մէջ տեսնեն Օրինաց Դիրքին այրիլը, ակոսներնուն կամ տանը գերաններուն թափիլը եւայլն» (Joseph Bonsirven, Երեմ 248-249):

(*) Երուսաղէմի Հրեաներու մէկ հատուածը վերջերս ծովի օր մը սահմանած է Լալլի Պասին գէպքին առթիւով:

Ե. Ծոմապահութիւնն ու անոր նպատակը: Սովորական ծոմապահութիւնը միօր-

հայ էր, ու կը տեւէր մէկ արեւը մարը մըտնելէն մինչեւ միւսը: Այդ օր կը հրաժարէին տմէն տեսակ կերակուրներէ մինչեւ այն վայրկեանը՝ ուր երկինքի վրայ կ'երևէին միջակ մեծութեամբ երեք աստղեր: Պէտք էր զգուշանալ ծոմապահութենէ շարաթ եւ աօնի ու ամսամուտի կամ նոր լուսինի օրերը: Այսպէս կ'ընէր Յուդիթ. «Եւ պահէր նա զամենայն աւուրս այրութեան իւրոյ, բայց զօր չարաթուն եւ զամսամուտի եւ զտարեկանացն եւ զուրախութեան Տանն Իսրայելի» (Յուդիթ, Ը. 6):

Մանուկներն իսկ, ինչպէս նաեւ յղի եւ ստնտու կիները, պարտաւոր էին պահել Սինկղրիոնի սահմանած ծոմերն ու Արամու 9 ի ծոմը՝ ի յիշատակ Տաճարի աւերին:

Երբ պարզ էր ծոմը՝ կրնային օծուիլ ու երեսներն լուալ: Խիստ ծոմերու ժամանակ չէին ողջուներ նոյնիսկ իրենց բարեկամները, քուրձ կը հագնէին ու մոխիր կը ցանէին իրենց գլխուն ու գէմքին վրայ: Այս առթիւ Հերոնիմոս խօսելով իր ժամանակի Հրեաներու մասին՝ կը գրէ. «Անոնք կուլան, բոկոտն կը շրջին, մոխիրի մէջ կը թաւալին ու խորգի վրայ կը պառկին, եւ ի լրումն աւելորդապաշտութեան՝ Փարիսեցիներու չնչին սովորութեան համաձայն ոսպով կը լուծեն իրենց ծոմերը, ցոյց տալու համար թէ ատճի կորսնցուցած են իրենց անդրանկութեան իրաւունքը» (Նաւակ ԼԹ. առ սրբունին Պաւլիկէ):

Բաւական չէին, սակայն, արտաքին այս ցոյցերը, եթէ անոնց համապատասխան չըլլային նաեւ հոգեկան զգացումներն ու ողորմութեան եւ արդարութեան գործերը:

Նսայիի մարդաբնութեան մէջ Աստուած կը յանդիմանէ թեթեւ ընթացքը պահեցողներուն.

«Եթէ կորացուցես իբեւ զանուր զպարանոց Բ, եւ Բուրձ եւ մոխիր ի Եֆեյոյ սաւածանցես, Սակայն եւ ոչ զայն կոչեցի պանս եւ օր ընդունելի. Ո՛չ զայնպիսի պանս ըմբեցի, ասէ Տէր: . . . Բեղեա Բաղեցից զնայ Բ, եւ զայնաս անյարկս սաւ ի սուե Բ. եթէ ճեսանցես զմեկն՝ զզեցուցանելի, եւ յնսանցես զաւակի Բ զակն մի՛ արկանցես: Յայնմամ ծաւալեսցի կանուխ լոյս Բ. . . »

(Նսայի, ԾԸ. 5—8)

Նոյնը ըստած է նաեւ Իմաստութեան

Դիրքին մէջ. «Մարդ որ ի բաց կացցէ ի մեղաց իւրոց, եւ վերստին զայն առնէ, զինչ օգուտ առնէ խոնարհեցուցանելով զինքն (պահօք), զազօթս նորա ո՞վ ոք լուիցէ» (Իմաստ. ԼԴ. 31):

Վերջացնելէ առաջ յիշենք՝ թէ Դրիստոսի ժամանակ Փարիսեցիներու ծոմը, զոր կը պահէին՝ տպականելով իրենց երեսները, որպէսզի գրաւեն մարդոց ուշադրութիւնն ու յորդանքը, խապառ հեռու էր խոնարհութեան այս զգացումներէն (Մատթ. 23. 16): «Այլ զու, կ'ըսէ Փրկիչը, յորժամ պահիցես՝ օ՛ժ զգլուխ քո եւ լուա՛ գերեսս քո, զի մի՛ երեսեցիս մարդկան իրրեւ զպահող, այլ՝ Հօրն քում ի ծածուկ, եւ Հայրն քո որ տեսանէ ի ծածուկ՝ հատուցէ քեզ» (Մատթ. 23. 17-18):

Հայացուց

Մ. Ե. Ն.

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ

Ի Ս. ԳԻՐՍ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ(*)

Քննեցի՛ գգիրս: ՅՆ. 5, 39:

Ե.

«ԶԻ ԴՈՒՔ ՅԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿՈՉԵՅՆԱԼ ԷՔ, ԵՂԲԱՐՔ» (Գղ. 5, 13):

1.

Ազատութիւն, — Իբրեւ զի գեղեցիկ է, զի՛ ցանկալի է այս անուն. բայց սակայն քանի՛ յաճախագոյնս թեւր իմացեալ եւ չարաշար ի կիր արկեալ:

Ազատութիւն բառն բազմադիմի մտօք վարի: Ընդհանուր պայմանաւ առեալ կը նշանակէ յիմնական ազատ լինելոյ յօր եւ իցէ արդելիչ, խափանարար, նեղիչ, բռնադատիչ, ճնշիչ եւն. իմեքէ, հայեցեալ թէ՛ ի մարմնաւոր, նիւթական եւ վայրական հանգամանս, եւ թէ՛ ի քաղաքական հասարակաց իրս, եւ թէ՛ պաշտօնեալ ի հոգեւոր, իմացական եւ բարոյական պարագայս:

(*) Տե՛ս ՍԻՈՆ 1928, էջ 262 հհ. եւ 330 հհ. եւ ՍԻՈՆ 1929, էջ 68 հհ. եւ 166 հհ.:

նաեւ վասն մասնաւոր ինչ ազատութեանց՝ որովք մարդս զերծ կացուցեալ լինի յորպիսի ինչ եւ իյէ սահմանաւոր՝ չափաւորեալ իրաց, որպէս առանձնաշնորհութիւն ինչ եւ առաւելութիւն, ապա՝ հակառակն գերութեան, ծառայութեան, ստրկութեան այլովքն հանդերձ:

Ըստ նմին օրինակի ազատ նշանակէ՝ արձակ, անարգել, անխափան, առանց կապի, անսահմանափակ, լուծեալ եւ զերծ ի կապանաց, ի հարստահարութեանց, ի լիկանաց, ի սահմանադրութեանց եւ ի կարգադրութեանց (զ. օր. նաեւ պատշաճութեան, վարուց եւ սովորութեանց), ի ծառայութեանէ, ի հպատակութեանէ, յամբաստանութեանէ, ի պատժոց, ի վտանգէ, ի զրադմանց, ի պարտեաց.— զարձեալ ինքնօրէն, ինքնիշխան, առանց կախելոյ զուսեքէ կամ զիմեքէ.— եւ եւս՝ անաչառ, անպաճոյճ, անկեղծ, համարձակ, յստակամիտ մտօք.— յետոյ ուրեմն՝ ո՛չ փակեալ, ոչ յարակից, զատուցեալ, մեկուսի, ո՛չ գրաւեալ, բաց, ընդարձակ, հասարակաց, զիւրաժատոյց, թոյլ տուեալ իւրօքանչիւր ումեք եւնս:—

Իսկ ի նոր կտակարանի բառս ազատ եւ ածանցք իւր ի կիր արկեալ են պէսպէս օրինակաւ.

Ա. ազատութիւն

1) յերկրաւոր թշուառութեանէ յազատութիւն փառաց, այս է՝ ազատութիւնն որ հաստատեալ է ի փառս (Հո 8, 21).

2) ի մոլորութեանց (2 Կր 3, 17).

3) ի մովսիսական օրինաց (Գղ 2, 4, 5, 1 եւ 13, 1 Պտ. 2, 16).

4) յորեւէ պատուիրանէ կամ օրէնքսգրութեանէ, իրաւունք ըստ հաճոյց զործելոյ (1 Կր 10, 29: 2 Պտ. 2, 19).

5) օրէնք ազատութեան (Յկ 1, 25 եւ 2, 19), այս է՝ օրէնքն որ կը շնորհէ մարդկան ազատութիւն յախտից եւ ի կարեաց եւ ի ցանկութեանց, որով հնարաւոր լինի մարդոյ առնել զկամս Աստուծոյ:

Բ. ազատ, առեալ լինի իրրեւ

1) ազատ, ազատածին, հակառակն ծառայի, ստրկի (Յհ. 8, 33: 1 Կր 7, 21, 12, 13, Գղ 3, 28: 4, 22).

2) զերծեալ ի պարտեաց, ո՛չ պարտական, զ. օր. ազատ ի հարկաց (Մթ 17, 26), ազատ յօրինացն (Հո 7, 3), նոյնպէս

1 Կր 7, 39, հմտ. 1 Կր 9, 1. 19.

3) ազատ՝ բարոյական մտօք, զ. օր. Հո 6, 20 ազատացեալ յարդարութիւնէն, այսինքն՝ հայեցեալ յարդարութիւնն, կամ պատշաճութեամբ նորին. զարձեալ Յհ. 8, 36 ազատ ի ծառայութեանէ մեղաց. նմանապէս Գղ 4, 26 ազատ ի ծառայութեանէ մովսիսական օրինաց, նաեւ 1 Պտ 2, 16:

Գ. ազատել, ազատեցուցանել.

վարի միայն բարոյական իմաստիւ, զ. օր. Յհ. 8, 32 յիշխանութեանէ մեղաց, նոյնպէս Յհ. 8, 36.— եւս Հո 6, 18. 22 ազատեալ ի մեղաց. Հո 8, 2 յօրինաց մեղացն եւ մահու. Հո 8, 21 ի ծառայութեանէ ազականութեան. իսկ Գղ 5, 1 քրիստոնէական ազատութիւնն է:

2.

Եւ արդ, մարթ է համառօտելով առ հասարակ բաժանել զազատութիւնն յերկուս զասակարգս.

Ա. արտաքին ազատութիւն, կամ բնական, նիւքական (զործական, ընկերական, քաղաքական եւն. իմաստիւ), հակառակ բնութեան կամ բռնադատութեան: Այն այս բնական ազատութիւն բաժանի յայլեւոյլ մասունս, ըստ արտաքին սահմանաց եւ հանգամանաց միջավայրի, որպէս բանտարկելութիւն, ազատութիւն արուեստի, հաւատոց եւ կրօնից, մամլոյ, նոյնպէս խորհելոյ եւ խօսելոյ, սակայն սահմանաւոր իմն պայմանօք,— միով բանիւ՝ քաղաքական ազատութիւն, այսինքն՝ իրաւունք իւրաքանչիւր քաղաքացւոյ ըստ հաճոյս առնելոյ եւ թողլոյ զոր ինչ կամի, միայն թէ չանցանէ ըստ հասարակաց հաստատեալ օրէնս եւ կարգադրութիւնս: Հանգոյն սմին է իմացական կամ մտաւորական ազատութիւն, այսինքն՝ կանոնաւոր անխանդար վիճակ մտաց եւ զատողութեան անձին:

Բ. Իսկ ներքին ազատութիւնն, առանձինն սեպհական մտօք, հոգեքանական ազատութիւնն է, որ հայի ի կառն մարդոյ եւ նախապայմանն է բարոյական գնացից, վարուց եւ գործոց եւ մասնաւորապէս բարոյական սրտախանամաշուքեան նորին:

Հոգեբանական ազատութիւնս այս՝ է կարողութիւն եսի ինքն զինքն որոշելոյ, իսկ եսն է արդիւնք բովանդակ վարուց մար-

դոյ: Ըստ այսմ հոգեբանական ազատութիւնն ո՛չ եթէ նշանակէ բացարձակ իմն անկախութիւն յորհէ պատճառաց, այլ թէ՛ որոշիչ եւ վարիչ պատճառք յենն ինքնին հաստատեալ են: Վասն զի արարք մարդոյս, նոյնպէս պատճառօք սահմանեալ եւ կանոնեալ կարգեալ են որպէս զպատահարս բնութեան, եւ իւրաքանչիւր գործանձին, պատճառական օրինաց համեմատ, հետեւանք է միոյ կամ առեւել պատճառաց. միայն թէ ամենայն պատճառք հուսկ յետոյ արմատացեալ են յենն ի զխտրին, որ ազատ գիտակցութեամբ կամի գոր ինչ բանաւորութիւն իւր ուսուցանէ նմա իւրեւ հարկաւոր ճանաչել եւ իրրեւ ուղիղ դատել: Ապա ուրեմն ազատութիւնն չէ՛ օրինազանցութիւն, անխիստութիւն եւ անկարգութիւն, այլ հնազանդութիւն եւ հպատակութիւն օրինաց, եւ այն՝ իրրեւ ինքնակամ կամօք ընկալեալ օրինաց: Կամածին անսանձ ազատութիւն չէ՛ իսկական ազատութիւն, որ մանաւանդ հաստատեալ է յիշխանութիւն բանաւորութեան եւ մտաց ի վերայ զգոյասիրութեան եւ նիւթականութեան: Զգաստութիւն, անձին տէր լինելն, զգօնութեամբ եւ մըտախոնջութեամբ գործել եւ վարել,— այսպիսի՛ ինչ է ազատ լինել: Զի կամքն առանց կորովամիտ խելամտութեան եւ խոհականութեան կոյր է եւ անբարոյական, իսկ խելամտութիւն եւ խոհականութիւն առանց կամեցողական զօրութեան անզօր, չնչին եւ յողզող է, «զի այր երկմիտ առանց հաստատութեան է յամենայն ճանապարհս իւր» (Յկ 1, 8), եւ «նման է հողմակոծեալ եւ տատանեալ ալեաց ծովու» (Յկ 1, 6): Այսպիսի երկոքին միացեալ կ'ընձեռեն հաստատուն սկզբունս եւ բարոյական վարս: Առ այս ի դէպ գայ խօսքն թէ՛ մարդոյս ամբողջ պատմութիւնն, վարք եւ կենցաղն, իւր նկարագիրն եւ, այսինքն՝ արգասիք իւր տեսական խելամտութեան եւ գործական վարժից եւ կրթութեան: Նկարագիրն է կատարելութիւն եւ լրումն բարոյական (հոգեբանական) ազատութեան. եւ ճշդիւ կամեցեալ խօսել, լի բովանդակ մտօք բուն քաղցրամեծ անձնաւորութիւնն եւ իթ է ճշմարիտ նկարագիրն: Ըստ այսմ բանաւորութիւն, զգօնութիւն, ազատութիւն, բարոյականութիւն եւ նկարագիր չեն այլ

ինչ բայց եթէ այլեւայլ խմացուածք միեւնոյն գաղափարի:

Ի վերայ այսր ամենայնի յայտ իսկ է թէ՛ քաղցրամեծութիւնն եւ իրօն յարակից են միմեանց եւ զիրեարս կը պահանջեն. զի ո՛չ ոք արդեամբք կրօնասէր եւ բարեպաշտ համարելի է առանց բարոյական լինելոյ, եւ ո՛չ մի բարոյականութիւն հաստատուն հիմն ունի առանց Աստուծոյ: Անբարոյական կերպարանեալ ոք բարեպարիշտ կեղծաւոր է. բարոյական ոք ամպարիշտ անզգամ է: Վասն զի կրօնքն արմատն է բարոյականութեան. իսկ սա պսակն է կրօնից՝ որ է խորին զգացումն ներքին ջերմեանդն հաղորդութեան ընդ Աստուծոյ (Հմտ. Հո 8, 14 եւ 1 Յճ 5, 3 հճ.)։—

Դարձեալ գիտելի է՝ զի ազատութիւնն, այդ հոգեկան ձիր թէպէտեւ ըստ բուռն բարուց բնածին է, զոր սակայն հարկ է զգոյն մշտել կրթել եւ աստիճան յաստիճանէ զարգացուցանել բարգաւաճել. իբրեւ զի ի վերջոյ նոյն լինի ընդ հարկի: Սմին իրի առաւելապէս ազատ է այն անձն՝ որ ո՛չ կարէ այլազգ քան բանաւորութեամբ գնալ եւ գործել, այսինքն այն՝ որ անվրէպ եւ ի հարկէ կը գործէ զոր ինչ կարեւոր հարկ է: Զսոյնդունակ պարտ է լինել նպատակ վարժից եւ կրթութեան նկարագրի մարդոյ: Ապաքէն ըստ բարոյական տեսակեալի եւ իրրեւ հրահանգք մարդկային բանաւոր վարուց համարելի է արդեւ կանոնս այս՝ միշտ խորհել զոր ինչ ճշմարիտ է, զգալ զոր ինչ գեղեցիկ եւ վայելուչ է, եւ կամել զոր ինչ բարին է. ուստի բարի է միայն որ ինչ բանաւոր է, այսինքն՝ որ ինչ գիտակցութեամբ, ազնիւ նպատակաւ եւ ազատ կամօք կը գործուի: Ապա ուրեմն պէտք է նպատակն, պատճառք, կամքն եւ կատարումն հանու պազ եւ ամենայնիւ բարոյական լինին:

Առակ մի կայ որ ասէ՝ իւրաքանչիւր ոք իւր երջանկութեան դարբինն է. բայց սակայն քանի՛ քանի՛ անգամ եւ ո՛րչափ յաճախ առակս այս բախտին մըճով կը խորտակուի: Հանդերձ այսու մարթի արդեւք ասել թէ՛ իւրաքանչիւր անձն իւր բարոյական կենաց հաստիչն է. ճանապարհ եւ ընթացք կենաց, զոր մարդ կ'ընտրէ, իւր սեպհական գործն է, իւր ազատ ոչ

բոլորումն է. գեթ յայտ գիտակցութիւն հաստատեալ է քաղաքական ազատութիւն մարդոյս: Սակայն եւ այնպէս հարկ է միշտ պահել ի մտի զբանս Յովհաննու Մկրտչին թէ՛ «Ո՛ր է կարէ մարդ տունուլ յանձնէ եւ ոչ ինչ, եթէ ոչ իցէ տուեալ յերկնից ի վերուստ» (ՅՆ 3, 27), «զի ամենայն տուրք բարիք եւ ամենայն պարգեւք կատարեալք ի վերուստ են իջեալ առ ի Հօրէն լուսոյ» (Յկ 1, 17): Քաջ իմն է արութեամբ առ սել՝ զինչ եւ եմ, յիմում սեպհական գոյութեան, յիմում բուններքսագոյն կեանս, ինեւ ինքնին անձամբ անձին եմ: Այլ սակայն եթէ ամենայն իրօք իրաւացիկ լինէր այդ յանձնապատան յանդուգն մտածութիւն, հնար էր նաեւ տակ՝ զոր ինչ միանգամ կամիմ լինել, կարող եմ: Մանաւանդ թէ՛ հանգամանք իրաց աշխարհիս զնորին հակառակն ցուցանեն: Առաւել իրաւամբք պարտ է խոստովանել ընդ Պաւլոսի Առաքելոյ թէ՛ «Ծնորհօքն Աստուծոյ եմ զինչ եւ իցեմ» (1 Կր 15, 10): Ոչ միայն առաջին կենսական բողբոջն յայտ առնէ զգոյութիւն Արարչին, այլ նաեւ զարուեսն՝ որ զայն կը վարդապետէ, մըրիկն՝ որ զնոյն կը ջախջախէ:

Ապաքէն ամենայն հանգամանք իրաց, որք զմեզ կը շրջապատեն, հուսկ ուրեմն հաստատեալ կան եւ կը հանգչին ի ձեռս նախախնամութեան. նոյնպէս եւ կամք մարդոյ, որ՛չափ եւ ազատ իցէ, ո՛չ եթէ ինքն ըստ ինքեան, անձամբ յանձնէ, բացարձակ անկախութեամբ է զոր ինչ է. վասն զի ամենայն ինչ որ կեանքն է եւ զայն կը կազմէ եւ կը կերպարանէ ի բնէ եւ ըստ սկզբան կանոնեալ կարգեալ է յԱստուծոյ, եւ այն՝ պէսպէս պայմանօք եւ ազգի ազգի յօրինուածովք: Յոյր սակս վասն գործական կենաց եւ վարուց տակի է թէ՛ որ ոք ո՛չ կարէ զոր ինչ կամի, պարտի կամել միայն զոր ինչ կարէ. ըստ այսմ մարդս կարող է տունել զամենայն ինչ զոր կամի, եթէ միայն կամի զոր ինչ կարէ, կամ լաւ եւս զոր ինչ պարտի: Ապա թէ ոչ, որպէս յաճախ կը պատահէ, ուր կամաց եւ կարծեցեալ կարողութեան անհաւասարութիւն եւ անհամեմատութիւն գտանի, ամբողջ կեանք մի կը սպառի եւ ընդունայն կը զոհուի, — կեանք մի որոյ զամբանադիրն կը ծանուցանէ թէ՛ սա կա-

մեցաւ զոր ինչ ո՛չ կարէր, եւ կարէր զոր ինչ ո՛չ կամեցաւ: —

Արդարեւ գծուարին առ իմանալ եւ մեկնել են սոյնպիսի իրողութիւնք եւ ելք իրաց աշխարհիս, եւ տնօրէնութիւնք նախախնամութեան: Սակայն, յամենայն դէպս, ամենայն քրիստոնեայ անձն հեղութեամբ եւ երկիւղածութեամբ կը հաւատայ թէ՛ Աստուած է որ յաջողէ ի մեզ զկամելն եւ զառնելն, ըստ յառաջագործեան իւրում, եւ որ զամենայն յաջողէ ըստ խորհրդոց կամաց իւրոց (Փպ 2, 13 եւ Եփ 1, 11). եւ անդէն իսկ եռանդամբ կը ձայնակցի Պաւլոսի Առաքելոյ գոչելով «Ո՛ր խորք մեծութեան եւ իմաստութեան եւ գիտութեանն Աստուծոյ, որպէս առանց քննելոյ են դատաստանք Նորա, եւ առանց զննելոյ են ձանապարհք Նորա եւն.» (Հռ 11, 33): —

(Շարունակելի)

Յ. Յ. Մ.

Մ Ո Վ Է

(Միջերկրականի վրայ)

Գեաին մը լոյծ, երկընքի պէս կապուտակ, Խորրով ծանօթ ու անծանօթ. — իր լեզուն Ալեալիներն են, խորհուրդներով ակաղծուն, կը տարածուին Զեփիւռներու շունչին տակ:

Կ'ուզես խօսիլ, զիտնալ իրենց նըպատակ, — Ինչե՛ր արդեօք կան մէջն անոնց ծալքերուն. Ի՛նչ յոյսեր վառ, որչափ կեանքիւր բիւր, բեղուն ծածկըւած են ծովիւրուն ծոցն անյատակ:

Յա՛նկարծ ահա մըռայլ շունչ մը դըժընդակ, Կը մըրրրկէ խաղաղ ծալքերը ծովուն, Որք մոլեգնած միւն փրփուրներ կը զեղուն, Իրք պատասխան հարցումներուդ խեղկատակ:

ԲԱԿ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԲԵՔՂԵՂԵՄԻ ՄԷՋ

Ա.

Երկու Աւետարանիչները՝ Մատթէոս (Բ.) և Ղուկաս (Բ) կը պատմեն Փրկչին ու ծնունդը Բեթղեհեմի մէջ։ Ըստ գրաւոր յիշատակարանաց և աւանդութեան, Քրիստոս ծնաւ այրի մը մէջ, թէ և այր բոռը Աւետարանիչները որոշապէս չեն յիշեր։ Բայց Աւետարանին մէջ յիշուած մաւր բառին գոյութենէն յայտնի է թէ Փրկչին ծննդեան տեղը բնակութեան կամ տան վերածուած այրի մը մէջ էր։ Բայց աստի, չենք կրնար ալ ըսել թէ այրը Աւետարանին մէջ է յիշատակուած։ Քանի որ Լազարեան ձեմարանին ծանօթ հայ ձեռագիր (Թ. Դար) Աւետարանը կը յիշատակէ այր բոռը։ «Եւ նոքա իբրեւ լուան թագաւորէն՝ գնացին, և ահա աստղն զոր տեսին յարեւելս՝ առաջնորդեաց նոցա, մինչև եկեալ եկաց՝ ի վերայ այրին ուր էր մանուկն (Մատթ. Բ. 9)։ Այս տարբերակը առաւելապէս կը հաստատուի մեր Շարակնոցին Աստուածայայտութեան կանոնովը, ուր բազմիցս կը յիշատակուի այրը(*)։

Քրիստոսի ծննդեան աւետարանական մանրամասնութիւնները հոս չենք յիշեր, Աւետարանները կը պատմեն զանոնք։ Մենք այս յօդուածով միայն պիտի ջանանք ներկարագրել Քրիստոսի Ս. Ծննդեան այրը, անոր վրայ կառուցուած եկեղեցին ու դարէ դար կրած գլխաւոր փոփոխութիւնները և յետոյ պիտի յիշատակենք Ս. Ծննդեան մօտ կառուցուած Հայոց վանքը ու անոր վերաբերեալ հայկական յիշատակները։

(*) Ս. Ներսէս Շնորհալին կ'ըսէ. — «Եւ ո՞ւր արդեօք ունէին տուն. քանզի վասն աշխարհագրին որ ժողովեալ էին բազումք, չէր հնար ունենալ տուն գտանել՝ որպէս պատմէ Ղուկաս թէ ո՛չ գոյր նոցա տեղի յիշեանին։ Եւ ի ծննդեան տեղւոյէ փոխել նոցա յայլ իմն տուն՝ անմարթ էր կարծել, զի մօզքն ի մօտը անդ տեսին զնա։ Բայց քուի թէ զայն կոչէ տուն, որպէս սովոր են մարդիկ դարկ օթեանի տուն ասել» (Մեկն. Մարի. էջ 44)։ Շնորհալի բնագրին մէջ չկայ այր բոռը, բայց կայ մեկնութեանը մէջ։

1. — Քրիստոսի Ս. Ծննդեան այրը
Կոստանդիանոսէ առաջ

Յայտնի է որ Ս. Ծննդեան այրը կը գտնուի Բեթղեհեմի արեւելքը, քաղաքէն դուրս։ Յուստինոսի և Որոգինէսի բացատրութեանց նայելով Բեթղեհեմը կ'երևի թէ բաւական հեռի էր այրէն, եւ ան հետզհետէ ընդարձակուելով կը մօտենար այրին։ Եկեղեցւոյ այս երկու Հայրերու կողմէն այրին նկատմամբ տրուած վերաբերութիւնները պէտք է ընդունիլ թէ պատմական մեծ արժէք մը կը ներկայացնեն, և համոզում կը գոյացնենք թէ նոյն իսկ առաջին դարերէ սկսեալ տեղացի և եկուոր քրիստոնեայք կը պատուէին Փրկչին ծնած այրը ու ան առարկայ էր արդէն բարեպաշտական սովորութեանց։

Հոս մէջ կը քերենք նոյն երկու Հայրերու վկայութիւնները։ Յուստինոս 155ին իր Տրախիստրեան մէջ (78. 5) կը գրէ Մատթէոսի Բ. 1, յիշելէ յետոյ, «Եւ տեղան ծնաւ այն տունն Բեթղեհեմի մէջ, որովհետեւ Յովսէփ չէր գիտեր թէ ո՛ւր պիտի բնակէր, Բեթղեհեմի մօտ այրի մը մէջ հաստատուեցաւ. և մինչ հոն կը գտնուէր Մարիամ ծնաւ զՔրիստոս և դրաւ զԱնիկա մօտերի մը մէջ. երբ Արարիոյ մօզերը հասան՝ հոն գտան մանուկը»։ Որոգինէս 215ին որդէն ճամբորդած էր Պաղեստին և անտարակոյս տեսած էր Քրիստոսի Ս. Ծննդեան այրը։ Իսկ 248ին իրեն հակառակորդ Կելսոսի կը գրէ հետեւեալը. «Քրիստոսի Բեթղեհեմի մէջ ծնած ըլլալու մասին, Միքիլայի մարգարէութենէն, Յիսուսի աշակերտներուն կողմէն պատմուած Աւետարանէն յետոյ, եթէ մէկը ուրիշ ապացոյցներ ալ ուզէ, թող գիտնայ թէ անոր ծննդեան նկատմամբ Աւետարանի մէջ պատմուածին նման, Բեթղեհեմի մէջ ցոյց պիտի տրուի ա՛յն այրը, որուն մէջ ան ծնած է, և այս այրին մէջ այն մօտը, ուր խանձարրապատեցաւ։ Եւ ինչ որ ցոյց կը տրուի ծանօթ է ամէնուն, նոյն իսկ հեթանոսներուն, այսինքն քրիստոնէից կողմէն երկրպագեալ և հիացեալ Յիսուսը ծնած է այս այրին մէջ»։ Զանց կ'ընենք Ս. Եպիփանի վկայութիւնը, որ համիմաստ կը խօսի Որոգինէսի, ինչպէս նաև Յիսուսի մանկութեան անվաւեր Աւետարանին յիշ-

շատակութիւնը, որոնցմով կը հասկցուի թէ այրին գոյութիւնը ո՛չ միայն աւանդութեամբ, այլ նաեւ Աւետարանով և Ս. Հարց միաձայն վկայութեամբ կը հաստատուի Բ. դարէն մինչև Դ. դար:

Քրիստոսի ծննդնայն տարբ սակայն, Բ. դարու առաջին քառորդին, յայտնի վկայութեամբ մը, փոփոխութիւն մը կրած է առանց ջնջելու Քրիստոսի ծննդեան աւետարանական պատմութեան և անոր հիասքանչ դէպքերու յիշատակները: 132ին Պարքողիպայի տպստամբութենէն վերջ Ազրիանոս կայսրը իր Յուլիոս Սեբրոս մեծ պօրապետին հրամանատարութեամբ միանգամ ընդ միշտ երուսաղէմի մէջ հրէական ոյժերը ջախջախելով՝ քողաքին հին դիմագիծը կը փոխէր, վերածելով զայն հռոմէական քողաքի մը, իր բոլոր հաստատութիւններով: Ան քարուքանդ ըրաւ երուսաղէմը, և նոյն իսկ անոր անունը փոխելով կոչեց, էլիս Գաբիոյիմա. և վերահաստատեց հո՛ն հեթանոսութիւնը, ինչպէս Սողոմոնեան Տաճարին մէջ, նոյնպէս Գողգոթայի մէջ և այլուր զետեղեց հռոմէական կուռքեր, և ճնօրինական Ս. Տեղիք վերածուեցան հեթանոսական պաշտամունքներու: Բեթղէհէմի Ս. Ծննդեան այրին մէջ ալ Ազրիանոս հաստատեց Ազոնիսի կամ Թամուզի կուռքը, այրին չորս կողմը վերածելով մայրաստանի մը: Այս մասին Կիրեղ երուսաղէմացին իր Կոյումն Ընծայութեան գիրքին մէջ (Ճառ ԺԲ.) Բեթղէհէմի այրին վրայ խօսած ժամանակ, յայտնապէս կը գրէ 347ին, ըսելով թէ «Զի յառաջ քան զսակաւ մի ամաց, մայրի ունէր զտեղին»: Նուիրական այրին շուրջը հաստատուած էր այս անտառը և նուիրուած էր Ազոնիսի, որպէս զի Եգիպտոսէն և Սիւրիական ափունքներէն երուսաղէմ և Բեթղէհէմ հաստատուող նորեկները զային նշանաւոր օրերու մէջ վաշխելու Ազոնիսի նկատմամբ իրենց բռն յուզումները, զոր ճաշակած էին Աղեքսանդրիոյ, Պիպլոսի և այլ տեղեաց հեթանոսական սրբավայրերու մէջ:

Բայց վերի պարագան աւելի լաւ կը բացատրէ Բեթղէհէմի մեծ մենակեացը Հերոնիմոս Դ. դարուն գրուած իր մէկ նամակին մէջ. «Ազրիանոսէն մինչև Կոստանդիանոս, գրեթէ 180 տարիներ, Յա-

րութեան տեղւոյն վրայ պաշտուեցաւ Արամազդի կուռքը, Գիւտ Ուաշի ժայռին վրայ Ասաղիկի մարմարէ արձանը, զոր հեթանոսները հոն զետեղած էին, կարծելով որ յարութեան և խաչի նկատմամբ մեր ունեցած հաւատքը պիտի կարենային յափշտակել՝ եթէ Ս. Տեղերը կուռքերով ազարտէին: Բեթղէհէմը որ այժմ մեզ կը վերաբերի, և աշխարհի ամէնէն օգոստափառ տեղն է, և որուն համար սաղմոսերգուն կ'երգէ ըսելով՝ Ճշմարտութիւն յերկրէ բուսաւ, Թամուզի, այսինքն Ազոնիսի նուիրական անտառովը հովանաւորուած էր, և այրին մէջ, ուր երբեմն մանուկ Քրիստոսն բազմած էր, կ'ողբային Ասաղիկի տարփուհին»:

Բայց պէտք է զիտել որ եթէ պատմութեան լուսով պիտի առաջնորդուինք, հարկ կ'ըլլայ աւելցնել թէ Թամուզի կամ Ազոնիսի հեթանոսական պաշտամունքը քրիստոնէութենէ Բ. դար առաջ մտած էր Պաղեստինի մէջ, ինչպէս յայտնի է Եղեկիէի (Բ. 14) և Եսայիի (Ժե. 10) գիրքերէն: Ազրիանոս կայսրը որքան հրէութեան նոյնքան և քրիստոնէութեան թշնամի էր, այդ պատճառաւ ուզեց Ս. Տեղերը խափանել կռապաշտութեան հաստատութեամբ: Ազոնիսի հեթանոսական պաշտամունքը չկարողացաւ խափանել Ս. Ծննդեան այրին մէջ մեր Փրկչին համար կատարուած քրիստոնէից երկրպագութիւնը, ինչպէս յազթեց և Ազոնիսի արձանը վտարուեցաւ Ս. Ծննդեան այրէն:

2.— Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵԿԻՆ ԿՈՍՏԱՆԴԻԱՆՈՒՄԻ ՄԻՆԿԵ ԶՈՒՍԻՆԻԱՆՈՒ

Կոստանդիանոսի տիրապետութեամբ քրիստոնէական կրօնի յաղթական պսակը կ'ամրոգջանար: Նիկիոյ ժողովին մէջ (325) կայսրը Պաղեստինի եպիսկոպոսներուն հետ կը խորհրդակցէր Ս. Տեղեաց մէջ շինուելիք եկեղեցիներուն ծրագրին վրայ. ժայռին մէջ փորուած գերեզմանը, ուրկէ Փրկչը յարութիւն առաւ, ո՛յն այրը, ուրկէ համբարձաւ ան, և Ս. Ծննդեան այրը ուր ծնաւ. այս երեք նուիրական այրերը խանդավառած էին իր հոգին անոնց վրայ վաղընդփոյթ բարձրացնելու համար հոյակապ տաճարներ: Մէկ կողմէն կայսրը կը պատ-

բաստուէր այդ նուիրական նպատակին համար, և միւս կողմէն իր մայրը, Հեղինէն, երուսաղէմ կը զրկէր անձամբ հրակելու համար Բեթղհէմի Ս. Ծննդեան եկեղեցիին շինութեան: Թէև այրին վրայ շինուած եկեղեցիին հսկողն էր Հեղինէ, բայց եւսերիոս, իր ներքողեան Կոստանդիանոսի գիրքին մէջ, շինութեան գործը ամբողջովին կը վերագրէ Կոստանդիանոսի սակայն Կոստանդիանոսի Կենսագրութեան գրութեան մէջ, անսալով իր ճշմարիտ պատմագրի կոչումին, չուզեր զանց բնել Հեղինէի մասնակցութիւնը Ս. Ծննդեան եկեղեցիի շինութեան մէջ: Կը թուի թէ թագուհին մասնաւոր բարեպաշտութիւն մը կը անուցանէր նկատմամբ այրին, ուր Ս. Կոյսը ճաշակած էր աստուածային մայրութեան ուրախութիւնները: Հեղինէի նկատմամբ եւսերիոսի խօսքերը կը զննէ հաս. «Հեղինէ անմիջապէս երկու տաճարներ կանգնեց, մին Ս. Ծննդեան այրին վրայ, միւսն Համբարձման լերան վրայ»: Թագուհին պատշաճ զարդարանքներով օժտեց Ծննդեան այրը ու անոր վրայ նորոգ կառուցուած եկեղեցին, որ սկսած էր 326ին զեռ գործը չէր աւարտած, 329ին, Հեղինէ արդէն վախճանած էր:

Մենք էթերիա ուխտաւորուհիին խօսքերէն դատելով կը զիտնենք որ Բեթղհէմի նորոգ շինուած եկեղեցին չունէր կառուցուածքի այն շքեղութիւնը, զոր ունէին միւս սրբավայրերը, ինչպէս որ կը շեշտէ Պորտոյի անանուն ուխտաւորը, երկուքն ալ Սաղիմական նորակառուց տաճարներու մասին կը շոյշեն իրենց գովարանութիւնը, բայց Բեթղհէմի եկեղեցին կը նկատեն սովորական տաճար մը, և կը գովաբանեն միայն անոր ոսկւոյ, արծաթի և գիպակի տօնական ճոխ զարդերը. բայց ամէնէն ճիշտ գաղափարը կուտայ նոյն եկեղեցիին կառուցուածքի մասին, վերջին տարիներս գտնուած Մատապայի եկեղեցւոյն մոզայիք քարտէսը: Մատապա սուրբգրական քաղաք մըն է Անդր-Յորդանանու մէջ, և անոր եկեղեցւոյն մոզայիքը, որ հաւանաբար Ջ. զարու գործ է, կը ներկայացնէ երուսաղէմի յատկազիծը որ ճշգրտօրէն ցոյց կուտայ երուսաղէմի պարիսպները, փողոցները և զանազան եկեղեցիները, և կը զիտուի որ Գող-

գոթայի և այլ հոյակապ եկեղեցիներու հետ բաղդատելով Ս. Ծննդեան եկեղեցին սովորական շէնքով մը պատկերացուած է նոյն մոզայիք-քարտէսին վրայ, որով կը հաստատուի հնադոյն դարերու ուխտաւոր ուղեգիրներու ծանօթութիւնը զոր վերև մէջ բերինք:

Եւսերիոսի և անոր շարունակողներուն խօսքերէն կը հասկնուի որ Բեթղհէմի Ս. Ծննդեան եկեղեցին և Զիթնեաց լերան Աշակերտարանը համանմանութիւններ ունին: Անոնք միեւնոյն ներշնչումէն ծնած են, միեւնոյն խնամոց առարկայ եղած են և շինուած են միեւնոյն ժամանակ: Մին և միւսն աւետարանական դէպքերով նշանաւոր բնական երկու այրերու փառաւորութեան նպատակը ունեցած են. ուխտաւորները իրենք խիւ մբռնած են նոյն երկու շէնքերու զուգութիւնը: Խօսքը տանք Պորտոյի անանուն ուխտաւորին, որ 330ին այցելեց երուսաղէմ, երբ հազիւ աւարտած էին շինութիւնները. — «Դուք կ'ընէք Զիթնեաց լեռը, ուր մեր Տէրը աշակերտներուն իր վարդապետութիւնը սորվեցուց չարչարանքէն առաջ: Հոն եկեղեցի մը շինուած է Կոստանդիանոսի հրամանաւ». — «Անկէց (Հռաքելի գերեզմանը) երկու մղոն դէպ ի ձախ Բեթղհէմն է. ուր Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ծնաւ: Հոն շինուեցաւ եկեղեցի մը Կոստանդիանոսի հրամանաւ»: Լսենք այժմ էթերիան. — «Կ'աղօթեն այն եկեղեցիին մէջ որ կը կոչուի Աշակերտարան. հոն կը գտնուի այն այրը, ուր Յիսուս աշակերտաց սորվեցուց իր վարդապետութիւնը». — «Բեթղհէմի եկեղեցիին մէջ արարողութիւններ կը կատարէին, նոյն եկեղեցիին մէջ է այն այրը ուր Տէրն մեր ծնաւ»:

Եկեղեցիին չափ այրն ու մուրքն ալ գեղեցկօրէն կը վարդաբուէին: Հերոնիմոս իր նամակներուն մէջ ամէնէն սրտառու է և խանդավառ տողերը նուիրած է թէ՛ այրին և թէ՛ մուրին փառաւորութեանը համար: Յիշեցինք արդէն թէ Որոգինէսի օրերէն ցոյց կուտային այրը և մուրը: Հերոնիմոս ծննդեան տօնին Բեթղհէմի մէջ տուած իր մէկ քարոզին մէջ հետեւալ կերպով կը խօսի մուրի մասին, «Ահ, երանի թէ տեսնէի այն մուրը ուր Տէրն մեր բազմեցաւ: Մենք Քրիստոսը պատուե-

լու պատճառով հողէ մսուրը վերցնցինք անոր տեղը արծաթէ շինուած մսուր մը դնելու համար: Վերցուած մսուրը ինձ համար աւելի թանկագին էր: Ոսկին և արծաթը հեթանոսութեան համար են, բայց քրիստոնէական հաւատքը այս հողէ մսուրին արժանի է: Անիկա որ ծնաւ հո՛ն, կը դատապարտէ ասկին և արծաթը: Ես չեմ դատապարտեր ասկայն զանոնք որ բարեպաշտութեամբ այգայէս վարուած են. բայց կը հիւանամ Տիրոջը վրայ, որ թէպէտեւ աշխարհի տրարիչը, կը ծնի ոչ թէ ասկիին և արծաթին մէջ, այլ հողէ մսուրին մէջ: Ահա այս տողերով կ'ողորար անուանի մեռակեացը զանցառութեանը վրայ ա'յն պարզութեան՝ որ Բեթղեհեմի հրապոյրն էր: Արծաթէ մսուրը այն «զարմանալի խորհրդանշաններէն» էր, զոր Ս. Հեղինէ Ս. Ծըննդեան այրին մէջ զետեղեց կուսական որդեծնութիւնը պատուելու համար:

Շատ կանուխէն Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ այլ և այլ քրիստոնեայ ժողովուրդներ ու վանականներ իրենց լեզուով կը կատարէին սաղմոսերգութիւն և պաշտամունք: Երուսաղէմի կղերը նոյնպէս տօնակատարութիւններ ունէր Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ: Էթէրիա իր ուղեգրութեան մէջ կը նկարագրէ թէ՛ Ս. Գերեզմանի և թէ՛ Ս. Ծննդեան եկեղեցիներու մէջ մասնաւորապէս տօները և արարողութիւնները. նոյն ուխտաւորուհիին խօսքերէն կը հասկցուի որ Ս. Զատիկէն քառասուն օր վերջը հինգշաբթի օրը երուսաղէմացիք Բեթղեհեմ կ'երթային և հո՛ն կը կատարէին տեղւոյն եւ օրուան յարմար պաշտամունք և կը յիշատակէին Գրիստոսի Ս. Ծննդը, և պարզ է զիտեղ այս յիշատակութենէն որ Դրդ դարուն տակաւին հաստատուած չէր Համբարձման տօնը. վասնզի եթէ ան զոյու-թիւն ունենար փոխանակ Բեթղեհեմի, Համբարձման եկեղեցին հարկ կ'ըլլար երթալ, ինչպէս յետոյ կ'ընէին և այժմ ալ կ'ընենք, Համբարձման եկեղեցին երթալով: Այս տօնակատարութենէն զատ, Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ հանդիսաւորապէս կը կատարուէր Գրիստոսի Ս. Ծննդեան և Աստուածայայտութեան տօնը Յունուար 6ին, ինչպէս կը յիշատակէ զարձեալ նոյն ուխտաւորուհին: Նոյն օրը Ս. Ծննդեան եկեղեցիին մէջ կանոնական պաշտամունքը

կատարելոյ յետոյ կղերականք թափօրով կ'երթային Հովուանցի եկեղեցին և հո՛ն ալ կը կատարէին պատշաճ արարողութիւններ. այս մասին կը վկայէ 690ին նաեւ մեր Գրիգոր Արշարունի վարդապետը իր «Ընթերցուածոց Մեկնութեան» գիրքին մէջ (Հովուանցի եկեղեցիի մասին տեսնել մեր յօդուածը, Սիոն, 1927, էջ 337-340):

Օգտուած ենք հետեւեալ գիրքէն.
Bethléem, le sanctuaire de la Nativité: PP. H. Vincent et F. M. Abel. 1904.
(Շար.) ՄԿԻՏԻԶ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

ԿԻՆԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Գ. ԱՆԹԷՊԻՍ

1602 Դեկտ. 20. Կիր.— 1621.

ԱՆԹԷՊԻՍԻՆ ՅԵՐԱՍԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ

Ա

Ս. Յակոբի Թիւ 582 Զեռագրէն:

Այս Զեռագիրն է վարդան վրդ.ի Մեկնութիւն Արարածոց գործը, զոր գրած է 1261-ին Սանահին վանքին Առաջնորդ Համադասայ Եպս.ի և փակակալ Գրիգոր վրդ.ի խնդրանքով(*): Ընդօրինակութիւնը եղած է Սիսի մէջ 1586ին, առաջին երեք տետրակները Անթէպիի ձեռքով, իսկ մնացածը Յովսէփ Քահանայի ձեռքով, Յիշատակարանը Անթէպիի շարագրած է, իսկ Յովսէփ Քահանայն ընդօրինակած է: Բոլորգիր է գրչութիւնը, բաւական մաքուր և սիրուն, բայց անխնամ իրրիւ ընդօրինակութիւն: Կ'երևի այս Զեռագիրը անգամ մը դուրս ելած է Սիսի Մատենադարանէն որ Սիմոն կթղթաւ. ձեռք կը բերէ զայն և զարձեալ կը նստի իր նախկին տեղը, ըստ հետեւեալ յիշատակարանի, որ գրուած է Զեռագրիս վերջը զատարկ մնացած երկու թուղթերէն առաջինին վրայ.— «Վերսին յիշատակ է Սեբասացի Սիմէոն կրդկսիմ» ի մայրաքաղաք Սիս, Բժիշկ ՌԶԸ (= 1639) Արարածոց Մեկնիչի:

(*) — «Ի թուականութեանս 26 (= 1261) եղև սկիզբը և կատարումն համառաւս վերլուծութեան արարչապատում մովսիսական մատենիս, ի խնդրոյ աբիական Տեառն Համադասպետ և Վարդապետիս Գրիգորի, Փակակալին Սուրբ Ուխտին Սանահինի սատարութեամբ անարժան ծառայից քրիստոնէից վարդապետ»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ

— Քա՛ռք անընկերանն եւ անեղին Հաւր եւ պատճառին բոլորիցս:

Փա՛ռք Որդոյ անկատարածին եւ անսկզբանն սկսեալ ի Հաւրէ անժամանակաբար:

Փա՛ռք եւ Հոգոյն Սրբոյ երաւդին ի Հաւրէ բխմամբ անհատարար, Առաւդին յՈրդոյ եւ լցողին զեկեղեցի իւր սուրբ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Ի թուականութեանս մերում հայկազեան տուժարի հազարերորդի, ի հառորդ՝ Տասն ւեկորդիս (= 1000+25+10 = 1035+55=1 = 1585):

Եւ ի հայրապետութեանս յայսմ նախանգի Տանքս Կիւլիկոյ Տեառն Աղարիայի եղև սկիզբն եւ աւարտ գրոցս:

Նուաճս ստացողիս բաղձամբ մաղբամաց բռնիս, առ որս ձեռնմատոյ էք:

Եւ արդ՝ ես Յովհաննէս փրօքին եւ նուազեալ ծնունդս եկեղեցւոյ, ամենամիզ եւ եղկելի անձամբս ի սաստիկ աշխատ յուզմանէ ապշեալս, եւ անդեկ եւ աննաւատի, նայ եւ ոչ փոքր ինչ մաւկոյկ որ է մասն բարի յիս երևի, զի թերևս առից սակաւ մի ոգի: Այլ ընդ մեծամեծ մեղացն, որ յինէն գործեցան, փորձեանս սուղեալ ոչ երևին: Զի թէ եւ հարկանիմ դատմամբ անաշուտ յիշողին գտնեցան, սակայն ոչ ձէթ եւ ոչ պատանք, զի բոլորս իմ ապականեալս. ոգի, միտք եւ մարմին, եւ կամ կաշկանդեալ յոլով զեղբրմամբ թէ ո՛ւր եւ կամ երբ խարխալեալ նաւս ընկղմի: Եւս առաւել սաստիկ շինման եւ ամպրոպ հրակայակ, անանջատ վա(յ)րուք ցտեալ մաշին զերկուս մասունս, զօրիւրականն ասեմ եւ զժողովրդական: Եւ չունիմ ինչ անկեղծութիւն բարի գործոց, այլ խոստովանիմ անկեղծ զի չարին եղէ (յ)արբանեակ, եւ զժամ բարի գործոյն չարաչար վճարեցի: Որ եւ ոչ ունիմ խեցի զի ըստ Յորայ առեալ զթարախն իմ քերիցն: Այլ միայն զԱստուծոյ եւ իմ բուռն հարկոց զչնորհն, եւ (յ)այն ձեր միջնորդելով. եւ սազս այսր չեմ կարի յուսա(յ)կատու կամ անհաւատ ի պատճառէն փրկութեանս: Աղաչեմ սրտառու եւ արտասուած զիմաւք եւ թաւալիմ յոտս ընթերցողացդ եւ լսողաց, տո՛ւք ինձ ձեռն զի մի՛ ընկղմեցայց ի ծով մեղացս որ զրեկեալս ունիմ նաւ:

Եւ զի այս յուսովս յաւժարեցայ գրել եւ ստանալ, եւ վարձկան եղէ յայս քաղցր յայգիս մշակս չար եւ ջերմեռանդ սիրով զսկիզբն արարեալ զըրեցի մինչ ի Գ. տարն, բայց ոչ կարացի պարագել յաղագս տարաբանս եւ ընթերցման գոց որս (որոյ ?) եմ ի ծառայութիւն, վասն որոյ կայայ վարձկան ի յայգիս հոգեւոր զեղբայր ոմն Յովսէփ քահանայ, եւ նմա ետու (յ)աւարտել: Խնդրեմ, ոմն աղաւթս սուրբ ի սիրով եկեալ յառաջ, եւ ի սուրբ սրտիւ, եւ կէսք որդրմամբ կամօք իրր չար մատնեալ գերողի, եղբայրօրէն կարեկցել, եւ այլք զբաղկաց տարածումն առ երբեակն միակ ի խռնակ տուք նըւէր, քաւել եւ արգելուլ յինէն զըրեցի մահ: Եւ որք սուրբ հոգեւոր աւժայք իշխանք յեկեղեցի, զմեծն եւ զսոսկալին զարիւնն ասեմ Աստուծոյ եւ մարմինն տալ փոխան ընդ իմ Հաւր Աստուծոյ ընծայ,

որ հաւատացի եւ հաւատամ զի փրկիմ: Եւ որք զայս մասունս բարեաց յԱստուծոյ առէք պտուղ նշանաց, զնոյն արիտաւր տո՛ւք տուողին ձեզ շնորհաց, զի անցուցէ զերաւադատ ցատումն խոց յանցանաց: Ուստի երկուցեալ զողամ յահէն եւ ոչ զզջացեալ յաղուշ նկատեմ եւ կամ սարսափամ. եւ արդ իմ յոյսն Աստուած է եւ (յ)այն ձեր միջնորդելովս. արդահատեցէք հիւքոյս. մի՛ խնայէք ասել, Աստուած քաւեալ (յ) որդրմութեամբ եւ բուժեան զչար կեղ աստին եւ զժահաւ չարաւ զժնեայ որդմամբ լցեալ վիրին բարեբար սոյունգաւն չնջեալ, զի սղիքն ոչ երևեցին, եւ որք լեքդ ասացէք այո՛(յ), ամէն, եղիցի: Եւ որք զսուրբ տառս խնամէք եւ զմեղ յիշէք. եւ զուք յիշեալ եւ խնամիք, Ամէն:

Եւ զարձեալ աղաչեմ զպատուական հայրքդ մեր զքաջ պրեկտիկոսքդ եկեղեցւոյ եւ զհոգեւոր հարազատ եղբայրքդ մեր զգաստդ աշակերտեալ մանկանցդ, յորժամ վայելէք յայսմ յորդանոս հոգէրուցիս գետոցս եւ աստուածատունկ զբախտէս զասիւ կամ ընթերցմամբ, յիշէք ի մարբափայլ յաղագս ձեր զհոգեւոր հայրս մեր եւ զուստուն հոգեւոր մեր, զՎեդդիսիսայ Հայոց զՏեառն Տէր Աղարիս(յ), որ յայժմս զեղբրեալ կամք իմաստս գիտութեան սորա(յ), զոր տէր Աստուած պահեցէ պարագայց ամաւք ի պարծանս մեր եւ ի պայծառութիւն Ս. եկեղեցւոյ. Ամէն:

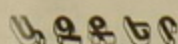
Նախ զպատաւոր եւ զարեցիկսդոս Աթոռոյս Ս. Լուսատուրին եւ հաւար մերոյ զՏէր Մարտիրոսն եւ զՏէր Վարդան կրթնալուսն եւ զերեքեան աշակերտեալ եղբայրքս իմ զՏէր Դանիէլն եւ զՏէր Մկրտիչն, եւ զիս զյեանեալ հողիկս Յովնանէ: Եւ ընդ սոցին եւ զմարմնաւոր ծնաւդն իմ, զվայր(ն) իմ զԱղարիս իմ թամալ եւ զերկոսեան եղբայրս իմ զԱխիկանն, զփոխեալն տառամամ մանուկս առ Քրիստոս, եւ զԱռաքելն որ է պահեալ շնորհաւք բարեբարին Աստուծոյ ի միխթարութիւն ամենաթշուառ անձինս եւ զայլ ամենայն (յ)արեան նառու մերձաւորսն իմ, աղաչեմ յիշել ի Քրիստոս եւ զուք յիշեալ յիցիք ի Քրիստոսէ յԱստուծոյ մերոյ ամէն, ամէն, ամէն:

Այլ եւ արդ եւս աղաչեմ զձեզ զսուրբ տեսանողքդ եւ զվայելողքդ (յ)այսմ աստուածային տառից եւ պատգամաց նախամեծ մարգարէին Մովսէսի յիշել յազօթս գնուաստ եւ զանպիտան գրիս Յովսէփ քահանայ եւ զմեղայնս ըզմեղայնս եւ զմայրն իմ զՄարգարիսն եւ զեղբայրսն զՄկրտիչն եւ զՎազարն եւ զՎարդանն եւ զԵսայասունն եւ զԴուքն իմ թագաւիսն եւ զԵկեղեցիսն իմ եւ զերկոսեան զեռաբուսիկ որդիս իմ զՄակարն եւ զԹորոսն եւ զԵրկու դուստրս իմ զԵսայանն եւ զԵսայանն եւ զայլ ամենայն արեանառու մերձաւորսն իմ, աղաչեմ յիշել ի Տէր եւ զուք յիշեալ լիցիք:

Դարձեալ սղալ(ա)նաց եւ ծագգրութեան գրչիս չլինել մեղադիր, զի եւ օրինակս էր որ սխալ եւ էր որ եղծեալ էր, եւ ես ի մէջ պանդխտութեան գրեցի եւ բազում վիշտս եւ նեղութիւնս կրեցի եւ տրտմութեամբ (յ)աւարտեցի, որպէս եւ զուք քաջ գիտէք զանցս անցից զարիւրին:

Գրեցաւ ի մայրաքաղաքն ի Սիւս:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Ամպերով եզերուած
Կապոյտ աչք մը անբարբ
Երկինքէն խանդակաբ
Կը նայէր դէպի ցած՝

Պարսէզիս պատին փոլ
Ծըլած ծաղկին ընտիր՝
Որ աչք մըն էր կարմիր
Թրջած ցօղ արցունքով:

Կը դիտէն լո՛ւռ զիրար
Ակնարկով մը՝ որուն
Անդուարը քրքուն
Հանանչ մըն էր զրկար:

Պահ մ'յետոյ նենգաւոր
Նոյն ամպերն ապափէն
Զընչեցին երկինքէն
Ծիծաղիտ աչքն աղուոր:

Ու ծաղիկն ալ սիրուն

Թուրմ քերքերն իր համակ
Թափըրվեց պատին տակ՝
Յորձանքէն հովերուն:

Բայց չէ՛ բնաւ վաղանցիկ
Մեր նայուածքը անհուն՝
Որ սուր պափն է հոգւոյն
Աննիւք ու գեղեցիկ:

Աչքեր, թէ իսկ չըլլաք
Կապոյտ կամ կրակէ,
Սիրսս, ա՛ն, կը փայլակէ,
Երբ ժրպփի, կամ երբ լաք:

Ոչ ամպը մըքազին
Կ'եղծէ ձեր բիքն աղու,
Ոչ ալ շունչը մահու
Շիջումն է ձեր նրագին:

Մ Ո Ւ Կ Ի Ո Ս Ս Կ Ե Ի Ո Ղ Ա

Սըխալող աչք որ ըսպաննեց մի այլ ոք

Փոխանակ արքային,

Ինքզինքը մըխեց կրակեղին մէջ բորբոք,

Պատիժ դըժոխային:

Թըւումին՝ հրաշալի այդ զոհէն անաբէկ՝

Չայնեց՝ որ պատանին

Գուրս ֆաշէն բըռնաբար այդ բոցէն ասրաւէկ,

Ու մէկդի գայն տանին:

Ինչ որ ա՛յսպէս այրեց Մուկիոսն անհամբոյր՝

Պորսեննա ակընդէտ գայն տեսնել չը ժուծեց.

Մեծ եղաւ սըխալող ձեռքին փառքն ու հրապոյր,

Ձի եթէ չը սխալէր՝ գործը չէ՛ր ըլլար մեծ:

Թրգմ.

ՄԱՐՏԻԱՂԷՍ, Վերսաննիսներ

ՕՐԸՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԼԱՅՑԸ

ԱՄԵՆ. ԴՈՒՐԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ

(Իր ծննդեան եօթանասնամեակին առիթով)

1860, Փետր. 23/6 Մարտ

Օրհնութիւնդ, Հայր, կ'ուզեմ ես ալ շնորհասուր.

Ձեմ լրբած տունդ հոգեկեր՝

Զոր կանգնեցին՝ կիրարկելով շունչդ ու դուր՝

Սուրբ օծութեամբ ծիր ձեռներդ:

Օրհնութիւնդ, Հայր. չեմ ուրացած քու սանար՝

Զոր զիտութեամբ օժեցիր.

Աստուծոյ զաւրին մէջ՝ ձիթենի անհանձար՝

Պատուասց առինք կենսաձիր:

Օրհնութիւնդ, Հայր. խորանդ մոռցած չեմ քու սուրբ՝

Ուր շնչեցիր կեանք ու շնորհ.

Մեր հէնքին վրայ առէջքն հոգւոյդ գերանուրբ

Հիւսեց պաշկերք մեր նոր:

Օրհնութիւնդ, Հայր. հրեղէն սեղանդ խունկի

ձեներեց սիրտս անձկայրեաց.

Ահա անոր առջեւ եկած եմ ծունկի

Ու կը մըխամ բազկաբաց:

Օրհնութիւնդ, Հայր. ականակիս աղբիւրիդ

Պատուէն ունիմ բոցակէզ.

Շրթներս բռնած եմ ծորումիդ նւարիս

Ու մի՛՛ս հաղորդ ըլլամ քեզ:

Օրհնութիւնդ, Հայր. քու ալիքէդ իմաստն

ձանանչ մ'ուսկի իջնէ քող.

Օրերուս հասկը՝ զոր լեցնել կրնաս դուն՝

Շունչիդ առնէ ծուփքն ու դող:

Օրհնութիւնդ, Հայր. եօթանասուն աստղերէդ

Յիսունն համբեր եմ փարքամ.

Տա՛յ Աստուած որ երկինքիդ վրայ արփաւէ

Երեսն աստղեր դեռ կարդամ:

Օրհնութիւնդ, Հայր, օրհնութիւնն Հօր շնորհաց բիր՝

Որով կերտուեր են յարմար

Տուն ու սանար, խորան, սեղան եւ աղբիւր,

Ալիք, աստղեր անհամար:

Սուրբ օրհնութիւնդ, Հայր, զի Քեզմով զիցցայ ես

Այդ շնորհաց Հայրն օրհնել մի՛ս.

Ակնաղբիւրն ինքն է օրհնութեանցն այն պէսպէս՝

Զոր չը՛մպեր շուրքն ամբարիս:

Սան Պենիքօ, Գալիֆօրնիա

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍ. ՏՐԱՊԵԶՈՆԻ

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ(*)

Գ. — Քրիստոնեական Առաքելութիւնը

Օրէնքէն դուրս ձգած էին զանոնք: Պատրանք. վասնզի ո՛չ մէկ բռնակալ կարող է պայքարիլ Հոգիին հակառակ և զայն բնգոտնել: Այն վայրկեանին երբ կայսրը կը յայտարարէր՝ թէ «Քրիստոնեայ մը պէտք չէ որ մնայ», Քրիստոնէութիւնը ոչ կրնար խափանուիլ, ոչ նուաճուիլ և ոչ ալ զրսւորուիլ: Մեր թուականի 64 տարուան Օգոստոս ամսուն զէպքը նոր ու անլուր բան մը կը հանգիստազդէր. մարտիրոսութիւն: Հեթանոսութեան մէջ ոչ ոք կը մեռնէր իր հաւատքը հաստատելու համար. մինչդեռ քրիստոնեաներուն մէջ կը տեսնուէր որ Ստեփանոս սարկաւազ և Յակոբոս առաքեալ կուտային իրենց կեանքը Յիսուս-Քրիստոսի համար. սակայն հրէականութիւնն ալ ունեցած էր իր մարտիրոսները, Եսայի, Զաքարիա, Եղիազար: Այս անգամ անթիւ բազմութիւն մը անձնատուր կ'ըլլար, կը խոստովանէր իր հաւատքը և կը նահատակուէր վկայ ըլլալու համար Յիսուսի: Բնաւ տեսնուած չէր, և ոչ ալ երեւակայուած նմանօրինակ զէպք մը: Ահաւասիկ փոփոխութիւն մը, և յաջողութիւն մը միանգամայն:

Իրաւ է որ կային բնական պայմաններ այսպիսի յաջողութիւն մը ձեռք բերելու համար: Հելլենականութեան ծաւալումով ստացուած լեզուի և զաղափարներու յարաբերական միօրինակութիւնը, ինչպէս նաև ճշմարիտ քաղաքական միութիւնը՝ որ պարտադրուած էր նահանգներուն Հռոմ-մէական կայսրութեան կողմէ, և զարձեւալ ճամբաներու շինութիւնն և հաղորդակցութեան միջոցները, արահեաններու ազդեցութիւնը, ձիակայաններու (relais) կազմակերպութիւնը, թղթատարութեանց վարչութիւնը՝ որքան ալ անտարբեր իրողութիւններ ըլլան ըստ երեւոյթին՝ կրնան սակայն գործօն նպաստ մը բերել վարդապետութեան մը քարոզութեան և տարածում-մին: Ասոր համոզուելու համար, կը բաւէ միայն բազդատել ինչ որ կ'անցնի և կը

դառնայ կայսրութեան մէջ, և կայսրութեան սահմաններէն դուրս: Հոս, պէտք է խոստովանիլ՝ թէ Քրիստոնէութիւնը չի յառաջդիմեր, նոյն իսկ չի թափանցեր, և կամ եթէ կը թափանցէ՝ կը թաղուի և կը կորսուի, ու չենք կրնար գտնել անոր հետքը: Ըստ այսմ՝ Ալիւթացիներուն, Պարթեաներուն, Գերմաններուն մօտ երթալու նիւթական զւարութիւնները գոյութիւն չունէին, ուստի և ո՛չ առաքեալներ, ո՛չ քարոզիչներ, ո՛չ աւետարանիչներ և ոչ պեղեռուտներ չէին կրցած աշխատիլ և աւետարանել, և կամ թէ՛ անոնց ջանքերը մեծ յաջողութիւն մը չեն գտած ընդհանրապէս:

Ուրիշ բանաւոր պատճառներ օգնած են այդ յաջողութեան նիւթական պայմաններուն: Ամենէն առաջ՝ պէտք է նկատի առնել Հռոմի կրօնական քաղաքականութիւնը, որ թոյլատու էր նոր կրօնքներուն հանդէպ, իրեն վերապահելով ընկուզել զանոնք ի պատեհին: Այս քաղաքականութիւնը նպաստեց հոգեկան զարթումի մը՝ որ կը բարացուցուի Սիւրիոյ և Պարսկաստանի արեւելեան կրօններուն ներմղումով: Եղիպոսոս ալ ետ չմնաց, և մասամբ՝ իր սեմական տարաշխարհայնութեան (exotisme) շնորհիւ է որ Քրիստոնէութիւնը, գէթ մինչև 64 թուականը, կրցաւ ունենալ իր առաջին և արագ յառաջխաղացումը: Պէտք է դորոզիլ մարտիրոսներու հերոսութեան վրայ, հիւանալ զարմանալ անոնց չարքաշութեան մասին, փառաւորել անոնց հաւատքին ջերմեռանդութիւնը, և անոնց դաւանութեան անեղծութիւնը. բայց ստիկա հոգեյոյզ՝ սրբտառուչ նշմարքն էր լոկ ընկերային կացութեան մը, եթէ չունենար այն եւթը՝ զոր նուիրագործեց Միլանի 314ի հրովարտակը: Մէկ կողմէն բռնապետութեան մը սաստկացուցած կոիւր և միւս կողմէն ա՛յնքան անձնուրացութիւն, երկու անհաւասարօրէն զօրաւոր համոզումներ կը ցուցադրեն: Քրիստոնէութիւնը՝ որ կը համակերպի ամէն բանի՝ նոյն իսկ մահուան, բազդատարար չատաւելի հուժկու է քան հեթանոսութիւնը՝ որ կը համարձակի ամէն բան ընել, անգամ մահու պատիժներ տալով: Կռապաշտութեան և Քրիստոնէութեան միջև տեղի ունեցած մաքառումին եւթը հնար է արդէն ընդներմարել: Իր առանձնանորհալ վիճակին շնորհիւ բոլոր առաւելութիւնները խորապէս

(*) Շարունակութիւն. — Տե՛ս 1929, էջ 245—59:

չահագործող պաշտօնական կրօնքը, բազմաստուածութիւնը, պէտքը չգգար այն գերբնական կորովին՝ դոր Քրիստոնէութիւնը ունի իր ծագումին զօրութեամբը, և զոր կը պահպանէ ու կ'աճեցնէ օր ըստ օրէ:

Յիսուս զրկած էր իր առաքեալները՝ բոլոր ազգերը աշակերտելու համար, և իւր և նախափորձ սկսած էին անոնք քարոզել ուխտաւորներու հոծ բազմութեան մը, որոնք երուսաղէմ եկած էին (պատեքի) տօնախմբութեան առիթով. տօնին աւարտումէն վերջ՝ զարձեալ պիտի բռնէին իրենց իւրարմէ շատ հեռու աշխարհներու ճամբաները, որոնցմէ մէկ քանիններն ալ կայսրութեան սահմաններէն դուրս էին. Պարթեներ, Մարեր, Եւրոպացիներ, Միջագետացիներ ևայլն: Անոնց հետ կը զանուէին կայսրութեան ասլացի հպատակները, Հրեաներ, Կապադովկացիներ, Պոնտացիներ, Ասիացիներ, Փրոսիպացիներ, Պամփիլիացիներ, ու նաև Եգիպտացիներ, Լիբէացիներ, Արաբներ և Հռովմի բնակիչներ: Այս ուխտաւորները՝ իրենց երկիրներն երթալով՝ հոն տարին ինչ որ սորված, տեսած ու լսած էին, ու բան մը չենք գիտեր անոնց միամիտ ու սրտաշարժ պատմուածքներէն: Ոչ Քորճ Առաքելոյը, և ոչ ալ Առաքելական Թուղբերը գոյզն ակնարկութիւն մը անգամ չեն ըներ այդ մասին:

Առաքելական պատգամաւորները նոր ելք (exode) մը ունեցան Ստեփանոսի մահէն յետոյ: Գալիլիայի և Սամարիայի բոլոր ճամբաներու վրայ ցրուեցան անոնք, և հետեւելով ծովազրկայ գիծին մօտն Փիւնիկէ, ոմանք հասան մինչև Գամասկոս, ուրիշներ մինչև Անտիոք, և ոմանք ալ մինչև Կիպրոս: Քիչ վերջը Պօղոս պիտի մեկնէր ամբողջ աշխարհն ընդգրկելու՝ անխոնջ ու անջան: Տասնհինգ տարիներու ընթացքին՝ զինքը կը տեսնենք որ կ'ակօսէ Փոքր Ասիոյ արևմտեան դաւիթայրը, Կիլիկիա, Լիկաոնիա, Պիսիդիա, Իսաւրիա, Փոսիդիա, Միւսիա Բղէշական Ասիա, Կիպրոս, Մակեդոնիա, Աքայիա, Թերես և Լիւրիկէ: Անոր ճամբորդութեան շրջանները զիպուածի արգիւնք չեն: Անիկա կանգ կ'առնէր միայն այն տեղերը ուր իրեն համար յաջողութիւնը, իր բացատրութեան համաձայն, կը բանար «դուռ մը գէպի դուրս»: Նփեսոս

մէկն էր լայն դուռներէն ուրիշ դուրս կը յորդէր ճամբաներու բազմութիւն մը Հռովմէական Ասիոյ ուղղութեամբ՝ Լիկիայէն մինչև Պրոպոնտիդէս (Մարմարա): Անտիոք մէկն է այն ընդարձակ շահաստաններէն, ուր իրարու կը հանդիպին Արեւելք և Արեւմուտք, առետրական գործով պարագելու համար: Թեսաղոնիկէն Մակեդոնիոյ մուտքը կը բանայ: Կորնթոս կը հրամայէ Աքայիոյ, և Հռովմի ճամբան ցցանշուած է արդէն «Եղբայրներու» ներկայութեամբ՝ Պոմպէի և Պոսիուդոսի (Պուժոյ) մէջ:

Սուրբ Պօղոս կը զրէ Հռովմայեցիներուն՝ թէ իրենց հաւատքը քարոզուած է «ամբողջ աշխարհի մէջ»: Սուրբ Յովհաննէս կը թուէ բազմութիւն մը քրոյր ցեղերէ, ժողովուրդներէ և լեզուներէ: Սուրբ Կղմէս կ'ըսէ՝ թէ «Արդարութիւնը ուսուցուած է ամբողջ տիեզերքի մէջ»: Սուրբ Իգնատիոս կը խօսի «մինչև աշխարհի ծայրը հաստատուած եպիսկոպոսներու մասին»: Հազիւ թէ քրիստոնէութիւնը թափանցած էր Բիւթանիոյ մէջ հեթանոսութիւնը արդէն վտանգուած էր հոն: Ամէն տեղ կը հռչակուէր հաւատացեալներու ներկայութիւնը՝ քաղաքներու, աւաններու, դաշտերու և ընկերութեան բոլոր դասակարգերուն մէջ, առանց տարիք ու սեռ նկատի առնուելու: Այս ամէնով կրնանք կարծել՝ թէ Հերմաս բնաւ չէ չափազանցած երբ կ'ըսէր՝ թէ քրիստոնէական հաւատքը, երկրորդ դարու կիսուն, կը նմանէր մեծ ծառի մը որուն շուքին տակ կ'ապաստանէին դաշտ ու բլուր. ամբողջ երկիրը հպատակած էր աստուածային օրէնքին, ու համատարած ծառին շուքին տակ նստող ժողովուրդները այն ազգերն են որոնք լսեցին Բանը: Այն որ այսպէս կ'արտայայտուի՝ պէտք է որ լաւ ծանօթ ըլլայ իրերուն, վասնզի Պիոս Ա. պապին հարազատ եղբայրն է:

Վիճելի չէ ուրեմն՝ թէ այս սկզբնաւորութիւններու միջոցին Քրիստոնէութիւնը հրաշալի ծաւալ մը գտած էր, ինչ որ հրեաներուն և հեթանոսներուն մէջ արթնցուց բուռն ընդդիմութիւններ: Երուսաղէմէն կը մեկնէին հակա-առաքելութիւններ, որոնք պաշտօն ունէին յայտարարելու ամէն տեղ՝ թէ անաստուած ու Օրէնքին հակառակ հերձուած մը տարածուած էր Գալի-

լիացի՝ խաբերայ ու խաշուած Յիսուս անուն մէկու մը ձեռամբ, որուն մարմինը դողցած էին իր աշակերտները՝ զայն անհետացնելու համար, որպէսզի կարենան աւետել անոր Յարութիւնը։ Այս յարձակումները սակայն՝ այնքան ահաւոր չէին որքան այն կարգ մը վէճերը՝ որոնք նորածին եկեղեցիներու մէջ յարուցուեցան։ Թէեւ Պօղոսի առաքելութեան խոչնդոտ չի կրցան ըլլալ այդ մութ ուժերը, բայց առաքելը անձնապէս տառապեցաւ, և Քրիստոնէութեան տարածումը բաւական արգիլուեցաւ իր թուիչքին մէջ։ Գաղտնի գործակալներ երեւցան Անտիօքի, Կորնթոսի և Գաղատիոյ մէջ, որոնք վայրագօրէն աղարտեցին ձեռնարկուած և մասամբ իսկ իրականացած գործը։ Պօղոս զանոնք կը մատնանէ իրրեւ սուտ առաքելներ, նենգամիտ գործաւորներ, ծպտուած իրրեւ Քրիստոսի աշակերտներ, ինչպէս որ Սատանան կը ծպտուի իրրեւ լոյսի Հրեշտակ։

Փոքր Ասիոյ մէջ է որ թափուեցաւ Քրիստոնէութեան առաջին ու կորովի ճիզը, հոն է որ ցոյց տուաւ ան առաջին փորձը իր ղեռափթիթ ուժին եւ հրապոյրը իր վարդապետութեան։ Մէանդրի եւ Լիկոսի (Գալլ գետ) հովիտները կը ծառայէին իրբեւ ճամբաներ վաճառաշահութեան և զաղափաներու ներմուծումին։ Եւստոյ վարդապետութիւնը թափանցեց Գլաւիոսի սահմաններէն ներս, հասաւ մինչեւ Ալմոնիա և Փոնդական Հնգաքաղաքը, միշտ խուսափելով շատ լեռնային գաւառներէն։ Ոչ միայն փոքրագոյն երկիրները ձեռք ձգուած էին, այլ նաեւ հետեւեալ քաղաքները, Սարգիս, Զմիւռնիա, Պերգամա, Փիլատելիա Թիւատիր, Թերեւս նաեւ Տրալլա։ Այս պահուն՝ ուր մէկ մէկու ետեւէն կը պահեւին առաքելները, անոնք կրնային վկայել թէ իրենց կողմն էր յաղթութիւնը և կը լսուէր Քրիստոսի խօսքը, անոր խոստումները կ'իրականանային, Աւետարանը՝ արդէն իսկ ձեռքէ ձեռք անցնելով կը պարարէր բոլոր սիրտերը արիութեամբ յոյսով և սիրով։

Սակայն չենք գիտեր թէ ինչպէս պէտք է նկարագրել կամ ինչ անուն պէտք է տալ այն «պրոպագանդ»-ին որ դուրս մնաց ժամանակակիցներու նկատողութենէն, այնպէս որ ոչ ոք ոչ մէկ տեղ նշանակեց անոր երեւումը, եւ ոչ իսկ պահուեցաւ անունն ու

յիշատակը այդ գործիչներուն։ Հոն ուր ոչ մեհեաններ կան աստուածներու, ոչ ջերմութիւններ հարուստներու համար, այդ վատառողջ եւ աղտոտ թաղերուն մէջ, ուր նետուած են սպանգանոցներ, խաղախորդի խանութներ, աղէգործարաններ, որոնց մէջ կ'ապրի փղուն բնակչութիւն մը, կը լսենք որ կիներ ու մանուկներ կը խօսին Յիսուսի, Աստուածամարդուն և Յարուցեալ Աստուծոյ, աղքատներու ու խոնարհներու Բարեկամի մասին։ Ո՞ր բերանն արդեօք առաջին անգամ արտասանեց հոն Անոր անունը, ո՞ր քարոզիչն եկած էր յայտնելու զայն։ Թերեւս կ'ընէր յաճախ, գործաւորուհի մը, ծագումով անյայտ գերուհի մը փախտական, ցնցոտազգեաց այրի մը, տիրուհի մը արժանիքով։

Երկրորդ զարէն սկսելով՝ Հռոմը կեդրոն կ'ըլլայ աւետարանի քարոզութեան, որ աւելի կամ նուազ թափով մը կը բարգաւաճի։ Քրիստոնէութեան այս յառաջատուական և արագ զարգացումը շատ աւելի կը գոհացնէ հաւատացեալները անդաւաբար։ Ձեռք բերուած յաջողութիւնը իրենց սպասածէն աւելին չընձեռեր, նայելով կիրարկուած միջոցներու իրագործումին։ Ո՞չ Տերտուլիանոս, ո՞չ Որիգենէս եւ ո՞չ Եւսեբիոս չեն կարծեր տեսնել հրաշալի երեւոյթ մը Քրիստոնէութեան այդ տարածումին մէջ, այլ կը տեսնէին մանաւանդ Յիսուս-Քրիստոսի խոստումներուն կատարումը։ Արեւելք և արեւմուտք չեն քալեր միեւնոյն զնացքով։ Հիւսիսային Ափրիկէի մէջ Աւետարանը մուտ չէր գտած համաձայն այն մեթոդներուն՝ որոնք Փոքր Ասիոյ և Եգիպտոսի մէջ կիրարկուեցան։ Փոքր Ասիոյ մէջ քանի մը հանրածանօթ լայն ճամբաներ միեւնոյն ծառայութիւնները կը մատուցանէին զետաղնաց ճամբաներուն հաւասար։ Ուրիշ տեղ ծովափունքներ, գետերու խորչեր, մօտիկ նաւահանգիստներ կոռուան մը կ'ընծայէին, սպասելով ա՛լ աւելի թափանցելու պատահութեան։ Միախոնարի մը յանգրգնութիւնը, եպիսկոպոսի մը խոհական համարձակութիւնն ու գործի ձեռնարկելու ողին կը մղէին զիրենք գէպի լիութիւն անծանօթը, զիմագրաւելով ամէն ձախողուածներու, յաղթահարելով ամէն վտանգներ և տիրելով ճակատադրին։ Ինչ որ աչքի կը զարնէ, ռահվիրաներուն արիւթիւնն

է այն. անոնք կը մտնեն ամէն տեղ, կը մընան, կանգ կ'առնեն, կը յամառին, կը նորոգեն խրամասները, կը շինեն աւերակները, և վերջապէս կը հաստատուին: Այս ամէնը կը սորվինք եկեղեցիներու երկար շարքէն. եպիսկոպոսական ցուցակներէն, մարտիրոսներու անուններէն, այլապէս թայց զեռ ճանաչելի աւանդութիւններէն, որոնք ցոյց կուտան քրիստոնէական հաւատքին տիրացումը հողի մը վրայ, ուրկէ ո՛չ մէկ գնով ետ չի քաշուիր այլեւս:

Եւ լաւ յաջողութիւն մըն է անշուշտ, երկու ու կէս դարեր տեող մաքառումներով և չարչարանքներով, զորո՞տալ խաղաղօրէն և թուով նուաճել հին աշխարհը: Թէև 314ին քրիստոնեաները բացարձակ մեծամասնութիւն չէին կազմեր կայսրութեան մէջ, սակայն կրցած էին տէր ըլլալ քաղաքական կացութեան: Կոստանդիանոս հասկըցաւ այդ բանը և իրրե բանխմաց քաղաքագէտ մը՝ անոնց կողմն անցաւ: Կ'ուզէնք որ, կ'ըսէ Միլանի հրովարտակը, քրիստոնէական կրօնքին հետեւի ուղղոյնները ազատ ըլլան՝ առանց վախճալու ո՛ր և է խուանքէ: Մենք քրիստոնեաներուն տուինք իրենց կրօնքին բացարձակ ազատութիւնը: Ասիկա պատասխանն էր Քրիստոնեայք մի՛ կեցցեն (christiani non sint): Յաղթութիւնը վերջնական էր այս անգամ:

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

= Պատմութիւնը իր մէջ կը պարունակէ աշխարհի փորձառութիւնը և դարերու իմաստասիրութիւնը. անկողմնակալ ուսուցիչ մըն է ան, որուն պատճառարանութիւնները, որոնք հիմնուած իրողութիւններու վրայ, չենք կրնար հերքել: Ան միշտ ցոյց կուտայ անյեալը՝ ապագան գուշակելու համար: Ճշմարտութեան հայելին է ան:

(Ս. Կիւր)

= Արդի պատմութիւնը մեծ օգտակարութիւն և առաւելութիւն ունի հինին վրայ, որովհետեւ կ'ուսուցանէ ամէն պետերու թէ ժերդ զարէն ի վիճի մարդիկ միայն չեն ամէնէն հրգոր ուժերու զէմ: Հաւասարակշռութեան զրույթիւնը անձանթ մնաց հիներուն, և այս է բուն պատճառը որ Հռոմայեցիները ուրիշ ժողովուրդներէ աւելի բարձր զինուորութիւն մը պատրաստեցին և մէկիկ մէկիկ նուաճեցին զանոնք Տիրեր գետէն մինչև Եփրատ:

(Ա. Աղլեւ)

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Նոյնի Արեւս. Գուրեան, ԸՆԹԱՅՔԻ Ի ԳՐՈՑ ՈՒՐԱՅԱՆ, Գ. Տարի. Ի ՆԱԽՆԵՍԱՑ ԵՒ ՅԱՐԳԵՍՏ, Գրականական բացառութիւններով. Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսղէմ. 1930. 8⁰ էջ 223. Գին 7. Եզ. դանէկան:

Ամեն Գուրեան Սրբազանի Գրաբարի ուսուցման համար պատշաճ դաստիարակութեամբ հիմնուած է ուսուցչական փորձառութեան գործնական տալիքներուն վրայ: Առաջին առիթով, կ'ուսուցանէ Գրաբարի Քերականութեան «Ուրը մասունք բանին» կամ Բառագիտութիւնը: Հիմնադի է այս դաստիարակութեան ուսանողը ո՛չ միայն Գրաբար Քերականութեան հիմնական կանոններն ու ծանօթութիւնները կը սորվի, այլ նաեւ գործնական հրահանգներով, այսինքն Գրաբար-Աւելարարը ղեկավար տեսած օրինակներու մէջ կը տեսնէ ուրը մասունք բանին կիրարկումը, կամ տեսականն ու գործնականը միանգամայն: Բառագիտութեան զուգընթաց կամ բիշ ետք ուսանողին ձեռքը կը տալի ԸՆԹԱՅՔԻՆ Ա. Տարին, որ կը բովանդակէ Սուրբգիրքէն ընտրուած ամէնէն դիւրանակեալի հասկածներ, ինչպէս նաեւ չափով եւ ուսանաւոր կարն կտրներ, քերականական կարեւոր ծանօթութիւններով, որոնց նպատակն է ո՛չ միայն Բառագիտութեան մէջ աւանդուած քերականական կանոնները յիշեցնել, այլ նաեւ այս նոր հասկածներու եւ կտրներու մէջ պատահած քերականական դարձուածները բացատրել, մեկնել եւ օրինակներով կանգադել զանոնք ուսանողի մտքին մէջ:

Մինչեւ հիմա ԸՆԹԱՅՔԻՆ Ա. եւ Բ. Տարիները միայն հրատարակուած էին, մէկէ աւելի չպագրութիւններով. այսպէս՝ Բառագիտութիւնը արժանացած է Գ. Եզ Տպագրութեան, Ընթացիկ Ա. Տարի՝ Ե. Եզ Տպագրութեան, Բ. Տարին՝ Գ. Եզ Տպագրութեան. իսկ Գ. Եզ կամ վերջին Տարին՝ իր Ա. Տպագրութիւնը ունեցաւ 1930-ին:

Այս պատկերը ցոյց կուտայ թէ մեր դպրոցներու մէջ գրաբար շատ արդիական կամ հաւելանցի կ'ուսուցանի. որովհետեւ ամէնէն շատ սպառուած է Ընթացիկ Ա. Տարին՝ արժանանալով իր ԵԹՆԵՆՈՐԳ՝ տպագրութեան 1880 էջ ի վեր:

Բայց կ'արժէ որ հայ դպրոցներ ուսուցանեն զոնէ անչափ գրաբար որչափ կ'առաջնորդեն Գուրեան Սրբազանի Ընթացիկները, որպէսզի հայ պատանին կարող ըլլայ բաւական ծանօթանալ նախնեաց լեզուին եւ մասնագրութեան եւ շինել իրեն համար մատուցական արժէք մը:

ԸՆԹԱՅՔԻՆ Գ. Տարին կուզայ այժմ ուսանողին տալ ընտիր եւ բարձր գրաբարի նաեւ մը, արթնցնելով անոր մէջ հետաքրքրութիւն՝ լայնօրէն հմտանալու նախնեաց հայերէնին:

Գուրեան Սրբազան շատոնց ունէր ԸՆԹԱՅՔԻ Գ. Տարւոյն ասպղծը, իր գաւերուն մէջ գործածելու համար, թէեւ ինքն բարձրագոյն դաստիարակներու մէջ դաստիարակ քած է Է. Թ. Վ. Թուրքեանի «Հատրնախի Ընթերցումով Ի մատենագրութեանց նախնեաց» ասուար գործը: Բայց Գ. Տարւոյն հրատարակութեան

առթիւ մէկդի ձգեց իր աստղները եւ գրեթէ բոլորովին նորերը քնեցեց, եւ ամանց ալ մէշէն համեց այնպիսի տղեր եւ հասուածներ, ուր գրաբարի կանոններ չէին յարգուած կամ խանգարուած էին եւ կամ այնպիսի զարտուաւթիւններ էին որ կը խրքնացնէին մաֆուր եւ քնիւր գրաբարի պարզութիւնը, եւ նիւզ այս նպատակով՝ նախնեաց գործերէն իր քնեցած հասուածներուն խանգարումները ուղղեց եւ խրքնութիւնները պարզեց՝ ասոնց բնագիւրներուն համեմատ, եւ այս նպատակով կամ ծանօթութիւն տալու լուսանցներու մէջ եւ կամ կարթագիծներու մէջ աւելցուց իմաստք լրացնող եւ պարզող բառերը:

Ընթ-ԱՅՔի այս Գ. Տարւոյն մէջ ազուտ նորութիւններ կան. նախ, զերազանցապէս շանկեան եւ սրբութեամբ բանասիրական եւ բերականական ծանօթութիւններ, յետոյ Բ. Մասին մէջ նոր գրաբարագիւրներէն ու շարքաւ տեղ տուած բազմամասն Գաբրիէանի քաղցմանութեանց՝ որոնց մէջ նաեւակ է «սկանց» կը գտնէ Գաբրիէան Սերազան, որ իբրեւ բերող ինքն ալ տէր է քնիւր հասակի եւ նոր «սկանցի»: Այս դասագիւրին ամէնէն նոր եւ հետաքրքրական առաւելութիւններէն մէկն ալ է այն մասը, էջ 211-222, ուր կը տեսնուի ՃԱՇԱԿ ՄԸ ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԳՊՈՅԻ ԸՆԴՆԵՐԼԵՆԻՆ, Գրաբարի ուսուցման նախնական հին եւ նոր դասագիւրներէն եւ ոչ մէկուն մէջ եղած էր այսպիսի փորձ մը, որ հետաքրքրական է ամէն կերպով եւ կը յայտնաբերէ գրաբարագէտ Գաբրիէանի ձեռն-հասութիւնը յաւանական դպրոցի գործերուն ուսումնասիրութեան մէջ:

Ընթացի Գ. Տարւոյն զուգընթաց պիտի աւանդուի նաեւ Այբուբենի Հայերէն Բանասիրութեանը, որ աւանդին լոյս տեսաւ արդէն, եւ որ պիտի կցուի այս հատորին վերջը, որով եւ Ընթ-ԱՅՔին զինք պիտի բլլայ 10 եզ. Գանեկան փոխանակ 7-ի:

Ընթ-ԱՅՔին այս Գ. Տարին այնպիսի գործ մըն է որ ո՛չ միայն մեր դպրոցներու բարձրագոյն դաստիարակներուն մէջ պիտի սիրուի, այլ նաեւ նախնեաց լեցունքը բոլոր համ առնողներ հետաքրքրութեամբ պիտի կարդան զայն:

Գործին տպագրութիւնը այնքան խնամով զուլի եղած է որ պատիւ կը բերէ Ս. Արքայի տպագրութեանը, քնիւր բարձր, նոր եւ նաեւակաւոր գիր, մաֆուր տպագրութիւն, վերջապէս բանասիրական եւ գեղարուեստական գործ մը, որ հրատարակուեցաւ Ընթացի միւս հատորներուն եւ Բանասիրական Այբուբենին պէտք Ի յիշատակ Յակոբայ Աւրգեան Կեսարացոյ (1819-1887):

Եթէ մեր հայ դպրոցներու մէջ շարքաւորուելու ծամ տեսնուի Գրաբարի խնամտանք ուսուցման, դասագիւրներու այս շարքին առաջնորդութեամբ, թէ՛ իւրաքանչիւր ընթացի կ'աւարտի իր տարին եւ թէ՛ ուրիշ ուսանողներ կարող կ'ըլլան նախնեաց տեղ գործը հասնելու սիրապէս եւ ի ներկին գրելու եւ բարգմանելու փորձեր ալ քնել:

Բ. Ե.

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆՆԵՐ

ԵՒ ԻՐ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարեգործականի կազմութիւնը եւ գործունէութիւնը, մեր ազգ. ժամանակակից պատմութեան մէջ, յիշատակելի դէպք մըն է. ամէն կերպով պատուարներ, մեզ՝ Հայերու համար: Հակառակ այս բացայայտ իրողութեան, շատեր կան մեր մէջ որ իրաւունք կուտան իրենց՝ տարակոյսի տակ ձգելու անոր օգտակարութիւնը եւ քննադատելու դայն, եթէ ոչ խորձելու, անոր գործելու կերպին եւ սխալման մէջ: Եւ ցաւովն այն է որ կա՛ն ուրիշ շատեր որ իւրի պէտք կը կընեն հակառակորդներու այդ արդար կամ անարդար ըստածները Բարեգործականի հասցէին, առանց քննելու թէ այդ ըստածները աննախապաշար եւ անաշու միտքերու համար՝ ողջմտութեան ի՛նչ չափ կը ներկայացնեն:

Բարեգործականը ազգային հաստատութիւն մըն է, հայ ժողովուրդի գրամովն ու զոհողութեան ոգիովը երեսն եկած, եւ ամէն հայու իրաւունքն է քննադատելու դայն եւ մատնանշելու այն սխալներն ու թերութիւնները որ կրնան Բարեգործականինը ըլլալ: Ոչ մէկ մարդկային հաստատութիւն կրնայ յաւակնիլ ինքզինքը անսխալ նրկատել, եւ Բարեգործականն ալ՝ իրրեւ մարդկային հաստատութիւն, կրնայ իր սխալներն ունենալ, եւ առարկայ դառնալ արդար քննադատութեանց: Բայց եթէ ամէնուն իրաւունքն է քննադատելու դայն, պէտք է այդ քննադատութիւնը կատարուի անաշու ու բարեացակամ ոգիով: Երբ այդ ոգին գոյն կը փոխէ եւ կ'ըլլայ թշնամական, անոր մէջ (Բարեգործականին) ամէն բան սեւ ու սխալ տեսնելու կարճատեսութեամբ, այդ ոգին կը խախտէ քննադատութեան արդար հիմք, եւ կը կորսնցնէ իր շինիչ ու սրբազրոյ արժէքը: Շինելու եւ կատարելագործելու գործիք մը ըլլալէ աւելի, կ'ըլլայ քանդուածի գործիք մը: Ու այդ քննադատները պիտի նմանին, ինծի համար, մեր թշնամիներուն, որոնք այս կամ այն հայուն, այս կամ այն հայ կազմակերպութեան սխալը կամ յանցանքը տեսնելով,

իրենց սեփական նկատումներով, ազգը ամբողջ նկատեցին յանցաւոր, անտեսեցին անոր բոլոր լաւագոյն կողմերը և հայ ժողովուրդի արմատին զրկն ոճրագործի իրենց կացինը, քանդելով բնաշխարհի մէջ հայկական կեանքն ու աշխատութիւնը: Եւ ըսել որ այդ քննադատները պիտի ուղէին ըլլալ ամէն բան, բայց ոչ մեր թշնամիներու մը տախտակեամբ տողորուած ոճրագործներ:

Բարեացակամ քննադատ մը պիտի տեսնէր, անաչառ և անկողմնակալ ոգիով, Բարեգործականի արդիւնաւորութիւնները. իր գոյութեան այս անցեալ քսանըջորս տարիներու ընթացքին մէջ, և ասոնք պիտի գնէր նժարին մէկ կողմը և միւս կողմը՝ պիտի գնէր անոր իրաւ կամ կարծեցեալ սխալներն ու թերութիւնները և կը հաւատամ թէ պիտի տեսնէր այդ արդիւնաւորութիւններու հսկայական առաւելութիւնը՝ թերութիւններու բաղդատմամբ և պիտի եզրակացնէր. «Բարեգործականը իր թերութիւններով հանդերձ, օգտակար կազմակերպութիւն մըն է. պէտք է ուրեմն զայն նրկատել ազգային պատուարեր պէտք մը և բոլոր ուժով քաջալերել զայն.» և թերութիւնները նշանակելով քաղաքաւար և ազնիւ ոգիով մը՝ անոր վարիչներու ուշադրութիւնը դարձնել անոնց բարձու միջոցներուն վրայ, կարելիութեան սահմանին մէջ:

Հայ ժողովուրդը պէտք չէ ոչ մէկ ատեն, տկանջ կախէ այն չարամիտ քննադատներուն, որոնք արդարութենէ և ճշմարտութենէ դուրս՝ ամէն զէնք կ'ուզեն գործածել Բարեգործականի գոյութիւնը և գործունէութիւնը քանդելու համար. վասն զի, ան, Բարեգործականը, մեր այս վերջին աղէտքի օրերուն, եղաւ նախախնամութիւն մը, և մեզմէ անոնք որ, (Թուրքիոյ հայերու գրեթէ ամբողջութիւնը) ենթարկուեցան այդ աղէտներուն, դժուարութիւն պիտի չքաշեն Բարեգործականի աշխատութիւնը և նախաձեռնութիւնը տեսնելու իրենց միտերուն, ոսկորներուն և արիւնին մէջ տարրացած:

Այդ քննադատները աւելի լաւ կ'ընեն ուսումնասիրելով Բարեգործականի 24 տարիներու կեանքը, տեսնելու համար այդ ուսումնասիրութեան մէջ, իրենց փաստերու և խժրժանքներու սնանկութիւնը: Եւ ինչ որ զարմանալի է, երբ մենք կը ջա-

նանք վարկաբեկել այդ կազմակերպութիւնը, բոլոր օտարները որ մեզ սիրած են ու ծառայած են մեզի, մեր աղէտքի օրերուն, և որոնք չուենին մեր կիրքերն ու նախապաշարութիւններ մեր ազգային գործերուն ու հարցերուն շուրջ, առանց բացատրութեան, գնահատած են զայն և հայուն կենսականութեան մէկ փառաւոր էջը տեսած են անոր մէջ, և այս մարդիկը չէզոք գիտողներն են, որոնց գնահատութիւնը և վերալուծիւնը վստահելի են ամէն կերպով:

Եւ մենք, այսօր իսկ, չենք ճանչնար Բարեգործականը, չենք հետաքրքրուիլ անոր կեանքով ու գործունէութեամբ, և շատ անգամ կը տարուինք, տղէտի տրկարութեամբ և կարճատեսութեամբ, Բարեգործականի հակառակորդներու կողմէն անոր դէմ ստեղծուած նպատակաւոր հալածանքներէն: Քննադատեցէք Բարեգործականը, եթէ կ'ուզէք, մէկ պայմանով միայն, քննադատելէ առաջ ճանչցէք զայն:

Եւ ես այսօր նպատակ դրած եմ ինծի, ամփոփ գիծերու մէջ, ճանչնել Բարեգործականը թիւերու և իրողութիւններու վրայ հիմնուած, որոնք խօսքերէ, ըսիք ստաներէ աւելի պերճախօս են:

Երբ Սուլթան Համիտի հայահալած բռնապետութիւնը կ'սպաննէր Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ, ամէն ազգային կազմակերպութիւն և հանրամուէր գոհարերող նախաձեռնութիւն, երբ Միացեալ Բնկերութիւններն կը ստիպուէին լուծուիլ և դադրեցնել իրենց օգտաշատ գործունէութիւնը գաւառացի հայերու մէջ, կրթական ու տրնտեսական գետնի վրայ Եգիպտոսի մէջ, 1906 ին, քանի մը հեռատես և ազգասէր մարդիկ իրար կուգային և քաղաքական կաշկանդումներէ գերծ երկրի մը մէջ, հիմը կը գնէին Բարեգործականին՝ անոր հիմնական նպատակ գծելով:

Ա. Օթանդակել Հայ ժողովուրդին և Մայր-Հայրենիքին մտաւոր և բարոյական զարգացման:

Բ. Օգնել անոնց նրկական և տրնտեսական վիճակին բարելաւման:

Գ. Քաջալերել սոյն արդիւնքները յառաջ բերելու ծառայող ամէն ձեռնարկ և հրատարակութիւն:

Եւ ասիկա ինքնին խոշոր ծրագիր մըն էր զոր առաջադրած էին հիմնադիրները և

գոր կը ներկայացնէին իրենց ազգն ու ժողովուրդը սիրող ամէն հայու և համայնքի։ Անշուշտ առաջին օրէն չէին կրնար անուշանել իրենց նպատակը, ամբողջութեամբ ևս լայն սահմանի մը մէջ, իրագործելու յոյսը։ ապագային ևս հայուն ազգասիրութեան վրայ հաւատք ունէին, այդ ապագան և հայուն այդ զոհող ոգին մէջ տեղն է հիմա, Բարեգործականի ստացած կարեւորութեամբ և անոր կատարած ու կատարելիք մեծ գործովը։

Ի՞նչ ըրած է Բարեգործականը այս 24 տարիներու կարճ ժամանակին մէջ։ Անիկա հազիւ կազմուած՝ զեռ սաղմնային ըսուելու չափ վիճակի մը մէջ, ինքզինքը կը գտնէ Կովկասի արկածականներուն և Հայաստանի սովիակներուն դիմաց (1906-1907), ևս կ'սկսի իր առաջին նպատակները բաշխել այդ խեղճներուն և անոնց ի նպաստ հանգանակութեան ձևներով։ Նոյն ատեն նպաստ կը հասցնէ Մուշի Ս. Կարապետի, Առաքելոց վանքի, Վանի Ս. Գէորգի և Խարբերդի ամերիկեան որբանոցներու և կը սատարէ անձկութեանց մատնուած դպրոցներու և դպրեմանքներու, անոնց անհաստատ գոյութիւնը ամրապնդելով։

1908 ին, օսմանեան սահմանադրութիւնը կը հռչակուի և պահ մը մեղ կը մատնէ խելայեղ ու խելակորոյս միամիտ խանդավառութեան մը, աղէտքը չուշանար, Առանայի կոտորածը կուգայ Կիլիկիան հայութիւնը մատնելու եղբրական վիճակի մը։ Աւերում ու քանդում, տնտեսական կեանքը կասած, Ազգ. կեանքը մեռած, զրպրոցները փակուած, և որբերու ստուար թիւ մը, հոգեւարքի գալարումներով։ Բարեգործականը Քէլէկեան Խանի նուիրատուութեամբ և իր խել հովանաւորութեամբ կը բանայ Տէօրթ-Եօլի մէջ որբանոց մը, այդ որբերը կրթելու ու պատասպարելու համար։ Նոյն ատեն կը հիմնէ վարժապետանոց մը՝ Վանի մէջ, Բարձրագոյն Նախակրթարան մը՝ Մուֆարդինի մէջ, և 37 նախնական վարժարաններ, մասնաւորապէս թրքալոս, քրդալոս և արաբալոս շրջանակներու մէջ։

Հայկական դժբախտութիւններն իրար կը հալածեն, և ընդհ. պատերազմը կուգայ իր աննման արհաւիրքովը հայուն գոյութիւնը փտնդել։ Բարեգործականը, կ'ընէ իր կարելին, այդ եղական փոթորիկէն փրկ-

կելու հայուն գոյութեան խիսակները, անհամեմատ աղէտքի մը դիմագրաւելով։ Այս միջոցին է որ Սուէտիոյ հայ ժողովուրդը, թրքական բռնապետութեան դէմ ինքնապաշտպանութեան դիմելով, իր բոլոր ունեցածները թողած՝ և քալ առ քալ կուռելով՝ կը հասնի Միջերկրականի եզերքը՝ ուր դաշնակից նաւերու միջոցաւ կը փոխադրուի փօր-Սաիտ։ Ամբողջ ժողովուրդ մը, ամէն բանի կարօտ, և Բարեգործականը՝ Հայ ժողովուրդին զգացումներուն վրայ վստահ՝ փօր-Սաիտի մէջ, այդ ժողովուրդի զաւակներուն համար՝ (2500 որբեր) կը բանայ Սիսուան վարժարանը և մանկապարտեզը և անոնց կը հասցնէ հաց, զգեստ, բնակարան, զիրք ու վարժապետ։ Նոյն ատեն հոն կը հիմնէ արհեստանոց, այրիանոց, հանդերձատուն՝ պատասպարան և գործ ապահովելով՝ այդ աղէտեալ ժողովուրդի բազմութեան։

Տարիներով սոսկում պատճառող մատնողութիւններէ վերջ՝ ընդհ. պատերազմին մեղի ի նպաստ վերջաւորութիւնը կը սկսի ուրուագծուիլ, հին կործանարար տիրապետութիւնը վերջ կը գտնէ տակաւ առ տակաւ, Պաղեստինի, Իրաքի, Սիրիոյ և Կիլիկիոյ մէջ, և զինադադարը կուգայ փափկ թշնամութեանց ընթացքը։ Բարեգործականը միշտ գործի վրայ է. պատերազմի աղէտեալներուն հաց, հանդերձ և զեղ կը հասցնէ, թանկագին կեանքեր փրկելով։ Այդ նպատակով կը հիմնէ Գահիրէի մէջ հանդերձատուն և միթերանոց, Դամասկոսի մէջ, հիւանդանոց և պալատատնարան, հիւանդանոց և Քէլէկեան ու Սիսուան կրկին որբանոցներ՝ Տէօրթ-Եօլ, հիւանդանոց, որբանոց և հանդերձատուն՝ Մեքսիկոյ։ հիւանդանոց և որբանոց՝ Հաճըն։ այրիներու արհեստանոց՝ Ատանա. դարմանատուն և գործատուն՝ Տարսն. ապաստանարան՝ Քիլիս. Գաղթատուն՝ Հալէպ. որբանոց՝ ուրֆա. որբանոց՝ Մուսուլ, և «Սիսուան» նախակրթարաններ, Սուեիոյ, ուր փոխադրուած էր Սուէտիոյ տարազիր ժողովուրդը՝ իր բնիկ երկրին մէջ։

Այս միջոցներուն կը պատահի Կիլիկիոյ պարպումը, Յրանսացիներու կողմէն թուրքիոյ ի նպաստ. նոր աղէտք, նոր թշուառութիւններ, Տէօրթ-Եօլի Քէլէկեան և Սիսուան որբանոցները՝ Պէլլուսթ կը փոխադրուին, իրենց որբերով և պաշտօնէս-

թեամբ. Ատանայի մէջ գոյութիւն ունեցող հաստատութիւնները կը փակուին, մեծ վրնասներ պատճառելով կեանքի և հարստութեան, կը մնան միայն Սիւրբոյ սահմանին մէջ գտնուած հաստատութիւնները: Միջադէտքի մէջ խոնուած հայ որբերը, մեծագոյն մասամբ վանեցի, Բարեգործականը նախաձեռնարկ կ'ըլլայ, Նիյր-Իսթ Բըլիֆի օգնութեամբ և Կարակէօղեան եղբայրներու բարերարութեամբ, փոխադրել աւելի ապահով և մօտ տեղ մը, Երուսաղէմ, ուր կը կազմուին Արարատեան և Վասպուրական որբանոցները, նախապէս Ս. Յակոբեանց մենաստանին մէջ, ապա աղջիկներու բաժինը փոխադրելով՝ Յունաց Սաչապանքը:

Բարեգործականը աշնուհետեւ, նոր պէտքերու համակերպելով, կ'աւելցնէ Սիւրբոյ մէջ իր հաստատութիւնները, եւ կը հիմնէ պատասպարան-աշխատանոց մը, Պէյրութ, չափահաս որբուհիներու համար. «Կիլիկեան» արհեստանոց որբանոցը, կանանց կայանը, գաղթատունը, Ապուրի տունը՝ Հալէպի մէջ:

Այս աղէտքներու անսպառ շարանին կը յաջորդէ Զմիւռնիոյ գրաւումը և հրդեհումը թիւրք բանակի կողմէն, և ասոր հետեանքով ժողովրդային նոր տեղափոխութիւններ եւ նոր աղէտներ, Բարեգործականը կը հասնի այդ նոր ցաւերուն, եւ դարմանատուններ կը հիմնէ Աթէնք, Բիրէ և Միտիլլի. կանանց աշխատանոցներ, Աթէնք և Սելանիկ. չափահաս որբուհիներու կայան՝ Կահիրէ. կը բանայ Նուպարեան Վարժարանը՝ Ալեքսանդրէթ: Նպաստ կը հասցնէ առողջապահական եւ բարեսիրական հաստատութեանց ու գաղթականներու վարժարաններուն, Լիբանան, Սիւրիա, Յունաստան եւ Պուլկարիա ու Պաղեստին. նոյն ատեն գաղթականները մայր երկրին մէջ տեղաւորելու մտահոգութեամբ նպաստ կուտայ, մօտաւորապէս 17000 սովի, Հայաստան գաղթողներու: Իրեն եղած մասնաւոր կտակներու տրամադրութեամբ, Հայաստանի մէջ կը հիմնէ Նորեւդոկիա գիւղը, երեք գիւղային վարժարաններ, Երեանի մէջ Դարուհի Յակոբեան մայրանոցը և Մարի Նուպար ակնաբուժարանը: Գլուխ կը կանգնի Շիրակի երկրաշարժի աղէտեալներու ի նպաստ հանգանակութեան եւ կը յաջողցնէ զայն: Եւ իր

մնայուն հաստատութիւնները տնտեսելով հանգերձ, ձեռք առած է հիմա Նուպարաչէնի կառուցման հսկայական գործը, որուն հանդանակութիւնը կը կազմէ ներկայիս իր զլխաւոր նպատակներէն մէկը:

Բարեգործականը բոլոր այս ձեռնարկները յաջողցուցած է վստահելով Հայ ժոժովուրդի ազգանուէր զոհողութեան, եւ պէտք է ըսել թէ խաբուած չէ իր ակնկալութիւններուն մէջ. ժողովուրդը տեսնելով որ ամուր հիմերու վրայ հաստատուած վստահելի կազմակերպութեան մը զիմացը կը գտնուի, ազգային ցաւերը դարմանելու իր բարեսիրական զգացումներուն մէջ՝ առաջնորդուած է Բարեգործականէն և լսած է անոր կոչերը, պաշտպանելու համար հայ գոյութիւնը, աղէտքներու իրերաշարժը անօրինակ վազքի մը մէջէն: Ի՞նչ պիտի ըլլար հայուն վիճակը, եթէ Բարեգործականը գոյութիւն չունենար այս աննախընթաց աղէտներուն մէջ. ժողովուրդը տուած է ասոր պատասխանը. «Տէր չունեցողը կուտ մը չարժեր»:

Բարեգործականը ի՞նչ ստացած է հայ ժողովուրդէն՝ իր այս գործունէութիւնները արդիւնաւորելու համար. ցուցակ մը որ աչքիս առջև ունիմ, կը պատկերացնէ Բարեգործականի հասոյթներու և անոնց գործածութեան համագումարը 1906-1927 տարիներուն, զրիթէ 20 տարուան հաշիւ մը:

Անդամավճար, մուտքի գրամ և նըպաստ ստացած է Եգ. Ոսկի. 761,001

Այս գումարէն վրճարած է աղէտեալներու եւ զանազան	117, 225	
Որբերու և որբանոցներու	223, 098	
Կրթական նպատակներու	26, 089	
Հայաստանի	96, 753	463, 165
մնացորդ	297, 836	

Այս մնացորդ 297,836 գումարէն հանելով վարչական ծախքերը, կը մնայ Բարեգործականի Հիմն. և Մասն. անձեռնմխելի գումարները:

Ասկէ զատ աչքիս տակ ունիմ նաեւ Բարեգործականի 1928 տարուոյ ամբողջական հաշուետուութեան մէկ պատկերը՝ ուրկէ կ'երեւայ թէ Բարեգործականի հիմնական

անձեռնմխելի գրամագլուխը, այդ տարւոյ վերջ կը հասնի 58736 Անգլ. ոսկիի, գոյացած անդամներու մուտքի գրամներէն եւ անդամովճարներու $\frac{1}{6}$ էն. ասկէ զուրս ունի նա մասնաւոր գրամագլուխ մը՝ 710,203 Անգլ. ոսկի՝ որոշ նպատակներու համար եւ զած կտակներէ գոյացած և հետեւաբար անձեռնմխելի. որով՝ Բարեգործականի անձեռնմխելի գումարը կը հասնի՝

58,736 իր սեփին. հիմն. գրամագլուխը 710,203 մասնաւորներէն կտակուածները

768,939 Անգլ. ոսկի

Այդ երկրորդ գումարին մէջ կը մտնէ Մեկքոնեան եղբայրներու հսկայ բարերարութիւնը, որ ինք մինակը կը կազմէ անոր 578,427 Անգլ. ոսկիի մասը:

Այս հաշիւները մեզի կը ներշնչեն սա խորհրդածութիւնները՝ Բարեգործականի այնքան համբաւուած հարստութիւնը կը բաղկանայ լոկ իրեն սեփական 58,736 Անգլ. ոսկիի համեմատ գումարէն, և Բարեգործականը իր բազմաթիւ հաստատութիւններու պէտքին հասնելու համար, տրամագրելի ունի այդ վերջին գումարին տոկոսը, անդամովճարներու $\frac{1}{6}$ ը, որ կը խորհիմ թէ մեծ գումար մը չեն կազմեր և ոչ մէկ աւտեն կրնան բաւել գոցելու իր հաստատութեանց ծախքերը, զորս անտեսելու համար կը կարօտի իր անդամներու թիւին յաւելման և ժողովրդային բացառիկ նպատակներու՝ ինչպէս է Որբերու կիրակիին հասոյթները, եւ ուրիշ մանր մունր հասոյթներ եայլն: Իր սեփական հասոյթներու վրայ զաղափար մը տալու համար, կը բաւէ աչքի առջև ունենալ իր գանձումը 1928 տարւոյն մէջ. մուտքի տուրք 422. անդամովճար 6,380. անորոշ նուէրներ 356, որոնց ամբողջական գումարն է 7,058, ասոր վրայ պէտք է աւելցնել իր սեփական գրամագլուխի եկամուտը, 3,427, ամէնը կ'ընէ 11,485, ասկէ կ'ելլայ 1,385 ոսկին, անձեռնմխելի գումարին ինկած բաժինը, որով գուտ իր հաստատութիւններուն տրամագրելի հասոյթ կը մնայ 10,100 ոսկի, որ աննշան գումար մըն է՝ անբաւական իր ընթացիկ ծախքերուն և պէտքերուն. որով իր պէտքը գոցելու համար կը կարօտի մասնաւոր նպատակներու, ինչպէս է որբերու համար հաւաքուած գրամը, որ այդ տարւոյն մէջ տուած է 8,876 ոսկի =

գումար 18,976 ոսկի, տրամագրելի այդ տարւոյն մէջ իր սեփական ձեռնարկներուն ի նպաստ: (Այս գումարները կը հաշուին Անգլ. ոսկիով):

Բարեգործականի հասցէին ուղղուած մեղադրանքներուն մէջ ամէնէն մեծն է. «նստած է հսկայ գումարներու վրայ և զանոնք փակած է երկաթ բալլիքներու տակ և անտարբեր կը դիտէ Հայ անապատ ցաւերը»: Վերը ներկայացուած հաշիւը երեւան բերաւ այդ մեծ հարստութիւնը = 58,736 ոսկի. զոր եթէ ուղէինք բաժնել Հայ ժողովուրդի թիւին վրայ (այդ թիւը մօտաւորապէս 2 միլիոն հաշուելով) մէկ հայու պիտի իյնար 2.5 դրուշ, և չեմ կարծեր թէ այս վերջին գումարը կարենար մեղմել հայ ցաւը, նկատի ունենալով որ ներկայիս կարօտ չեղող հայ չի կայ, ասիկա թարմ սոխի և մայրամուտի արժէք մը իսկ պիտի չներկայացնէր: Միւս կողմէն երբ նկատի կ'ունենանք այդ անձեռնմխելի գումարին կարեւորութիւնը կազմակերպութեան տեսականութեանը և շարունակութեանը մասին, այդ գումարի բաշխումը առաջարկել պիտի նշանակէր կազմակերպութեան մահացումը, ինչ որ թերեւ պիտի ուրախացնէր իր թշնամիները. բայց ոչ մէկ ազգասէր հայը Անոնք որ այդ առաջարկը կ'ընեն, կը նմանին մեր կողմերու խաւով լազերուն որոնք կոյս անտառները, թմբիներէ կազմուած՝ կը փճացնէին, քանի մը զրուշի թմբի ծաղիկ ծախելու կարճատեսութեամբ և դարաւոր ծառերը զետին կը տապալէին, առանց խորհելու թէ այդ ծառերը շահու մնայուն աղբիւր մը կրնային ըլլալ իրենց ձեռքին տակ:

Վերջին խօսք մը, Հայ ժողովուրդ, անոնք որ կը պոռան ձեզի և կամ կը փրոփրոսան ձեր ականջներէն վար. «Բարեգործականի գրամ մի՛ տաք» Բարեգործականի թշնամիները ըլլալու չափ և աւելի՝ ձեր թշնամիներն են. վասնզի Բարեգործականը ամուր հիմերու վրայ նստած է, ու չի փրկի այդ յարձակումներէն, շատ շատ անոնք կը ծառայեն բանի մը, պակսեցնել Բարեգործականի բացառիկ հասոյթները և ատով անկարողութեան մասնել զայն, ձեզի օգնութեան հասնելու համար ձեր դժբախտութեան օրերուն, այն չափով որ պէտք պիտի ըլլար: Այդ յարձակումները կը ծա-

ռային միայն զժրախտին, որրին, կարօտին, աղքատ վարժարանին նպաստի բաժինը պահպանելու: Բարեգործականի թըշնամի եղողը՝ հայ ժողովուրդին թշնամին է ամենէն առաջ եւ անոր զժրախտութիւնը անպաշտպան եւ անօգնական թողու ոճրագործ մտայնութիւնն է որ երեւան կը բերէ իր այդ ընթացքով,

Ժողովուրդները՝ իրենց արժէքը կը չինեն այն գործունէութիւններով՝ որոնք կը ձգտին այդ ժողովուրդի հաւաքական արժէքը ներկայացնել, իրրեւ մարդկային ընտանիքը կազմող մէկ մասնիկը՝ իրենց հողին եւ զգացումներու ազնուական արտայայտութեամբը, որ չափը կուտայ իրենց հողեկան բովանդակութեան: Երբ օտարները մեզ ուզեն ճանչնալ, մեր տունները չէ որ կ'այցելին, այլ մեր եկեղեցիները, վանքերը, թանգարանները, դպրոցներն ու հաստատութիւնները՝ տեսնելու համար թէ այս ժողովուրդը իր սեփական կաշիի պահպանութեան մտածութիւններէն վեր, ի՞նչ ունի ամենէն աւելի բարձր եւ ազնուական, որով կրնայ արժանի նկատուիլ քաղաքակիրթ ժողովուրդներու կողքին իր սեփական աթոռը զնելու եւ այս տեսակէտով հայ մտքի եւ սրտի ստեղծագործութիւնը եղող Հ. Բ. Ը. Միութիւնը պատուաբեր գրաւական մըն է մեզի ալ աթոռ մը ապահովելու չափ քաղաքակիրթ ժողովուրդներու կողքին, մեր այլապէս բարձր եւ դարաւոր արժէքներու հետ: Գիտնանք մեր արժէքները զընահատել, եւ զանոնք ուժովցնել, մեր պատիւը եւ մեր փրկութիւնը շինելով նոյն տուն: Բարեգործականի հիմնարկութիւնը եւ զործը մեր պատիւն է եւ փրկութեան ապահովութիւնը:

Գ. ՄԽԱԼԵԱՆ

Մարդիկ իրենց բարիքներուն (հարստութեան) մասակարգներն են: Աստուած, որ գերազայն Տէրն է, յանձնեց զանոնք հարուստներու՝ որպէս զի օգնեն աղիւսներուն:

Ոսկերեւան

ՅՈՐԵԼԵԱՆՆԵՐ

1930-ը նշանակելի տարի մը պիտի ըլլայ հայ ժողովուրդին համար, որ այլեւայլ առիթներով եւ կերպերով ծրագրած է գնահատել իր վաստակաւոր զաւակներու արժանիքը առաջիկայ րանի մը ամիսներու ընթացքին:

Ժամանակագրական կարգով տանց առաջինն է Ա. Ահարոնեանին գրական գործունէութեան Քառասնամակը: Անցեալ տարի յայտարարուեցաւ Ա. Ահարոնեանի Յորեկանը եւ նոյն տուն Սիւսն փութաց ողջունել մեծանուն Գրագէտը իրեն ընծայուելի Դրապարակային յարգանքին առթիւ: Ահարոնեան մեր նոր գրականութիւնը ստեղծագործող ոյժերուն ամենէն փայլուններէն մէկն է: Կ'ողջունենք ոսկի գրչի եւ գեղեցիկ խօսքի վարպետ՝ Ահարոնեանը, իր Յորեկանին առթիւ:

Երկրորդն է Փրօֆ. Կ. Թումայեանի ուսուցչական գործունէութեան Յիսնամեայ Յորեկանը, որ պիտի կատարուի Նիւ Եորքի մէջ: Թումայեան Լոնտոն կը բնակի եւ իր Նիւ Եորք մեկնումէն յառաջ թէ՛ Լոնտոնի եւ թէ՛ Մանչեսթրի մէջ հանդէսներ կազմակերպուած են շնորհաւորելու համար վաստակաւոր ուսուցիչ: Թումայեան մէկն է մտքի այն աշխատաւորներէն որոնք ուղղակի կրեցին համիսեան հալածանքներուն արհաւիրքները, ազգասէր եւ պարկեշտ հայեր ըլլալուն համար: Փրօֆ. Թումայեան Անկիւրիոյ բանտին մէջ կրեց շղթաներուն ծանրութիւնը եւ գեղոցին պրկումը իր քաղաքներուն վրայ, եւ իր գրուին ալ վրայ պիտի տար, եթէ իր ազնիւ Տիկնոջ ազդակներով Անգլիա չազատէր զինքը, Թիւրքիայէն դուրս ելլելու պայմանաւ: Փրօֆ. Թումայեան ողջամիտ, իր ազգը իրապէս սիրող փորձառու հայ մըն է, եւ հեղինակ պատմական գործերու: Կ'ողջունենք Ազգային գործիչ եւ ուսուցիչ քաղաքատաակ Ուսուցչապետը:

Երրորդ, Նիկոմիդիոյ քաղմերախտ Առաջնորդ Գեր. Տ. Ստեփանոս Ս. Արքեպիս. Յովակիմեանի վաթսնամեայ Քահանայութեան Յորեկանը, որ պիտի կատարուի Յունիսի մէջ, Սօֆիա:

Ստեփանոս Սրբազանի եկեղեցական կեանքը անդու գործունէութիւն մը եղած է: Կազմով առողջ, հոգիով ժողովրդանուէր, սկիզբէն ի վեր նուիրուած է Նիկոմիդիոյ վիճակին եւ հաւատարիմ մնացած է իր Աթոռին, զոր ստիպուեցաւ թողուլ տարագրութեան մէջ ալ իր ժողովուրդէն չզատուելու համար:

Ստեփանոս Սրբազան այն հազուագիտ առաջնորդներէն է որ ծնրացած է իր Աթոռին վրայ եւ արժանի է Ծիֆոզ տիտղոսին, իրրեւ իրապէս շինուորար Առաջնորդ մը, որ իր գործունէութեան խաբունկ հետքերը թողած է իր վիճակին ամենէն յետին անկիւնն իսկ:

Մեր խորին համակրանքն ու յարգանքը ալեքառ Սրբազանին, իր վաթսնամեայ Քահանայութեան Յորեկանին առթիւ:

տոմարով, շարքուման ո՛ր օրն ալ հանդիպի:

Նախատեսակին հանդիսադիրն էր Ս. Պատրիարք Հայրը, որ Ս. Յակոբի յատուկ աւանդութեամբ, ատեանն ելլելու ատեն իր ձեռքը առաւ Հեթում Թազաւորի վերագրուած «գաւազան»ը:

Մեր եկեղեցւոյ կրօնական եւ միանգամայն ազգային մեծ տօնին տրուած այս հանդիսաւորութիւնը կարեւորութիւն ունի մանաւանդ երուսաղէմի մէջ, ուր հայ ազգը անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր տէր եղած է առանձին եւ միջեկեղեցական իրաւունքներու, եւ Կիլիկիան թագաւորութեան շրջանին մասնաւոր, շնորհիւ հայ թագաւորներու Խաչակիրներու հետ ունեցած բարեկամութեան, աւելի եւս շեշտուած եւ ընդարձակուած են Հայոց սեպհական եւ միջեկեղեցական իրաւունքները: Եւ «Հեթումի գաւազան»ը, ի՛նչ ալ եղած ըլլայ ատոր նշանակութիւնը, յուշարժան մըն է պատմական փառաւոր ժամանակներու մէջ կատարուած իրողութեան, որոնք շարկապուելով վարդանանց տօնի յիշատակներուն հետ, կ'ոգեւորեն մեզ, եւ իրաւունք կուտան հայ ժողովուրդին որ չմարէ իր մարտեր յոյսերը ապագային համար, եւ սուր սրտով եւ պայծառ մտքով գնահատէ Մայրենի Եկեղեցւոյն կրօնական եւ ազգային ներքին արժէքները:

Այս ոգիով է որ մեր եկեղեցւոյն ազգային նկարագիր ունեցող Տօները իրենց պարբերական ներշնչումները կը բերեն մեզի:

Ժռնզրց. Վրժի. Փոխ-Տեսուչ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Խարայէլեան, որ Պատարագիչ էր ԲԵ. առտու, իր խնամուած քարոզով արտայայտեց վարդանանց Տօնին կրկին նշանակութիւնը, կրօնական բարձր հոգի եւ ազգային ազնիւ շունչ մը դնելով իր խօսքերուն եւ խորհրդածութիւններուն մէջ, որոնց բնական ընտրած էր աւուր պատշաճի Առաքելական ընթերցումին (Եբր. ԺԲ.) առաջին երկու տունները:

Մեր տղաք անթերի կատարեցին օրուան Շարականներուն երգեցողութիւնը, որուն ունկնդրել հոգեկան հաճոյք մըն էր պարգաւէտ:

Վարդանանց Տօնին պատմութիւնը վերակենդանացնելու համար դարձեալ մեր տղաք, Փետր. 25. ԴԵ. գիշեր Ժառանգաւորաց Վարժարանի խաչածեւ սրահին մէջ ներկայացուցին «Աւարայի Արժիւր», գրուած Սմբատ Բիւրատէն: Անցեալ տարի ներկայացուցած էին Մանավեանին գրուածը: Այս երկու կտորներն ալ. թէեւ Վարդանանց պատերազմին պատմութեան խղճամիտ ուսումնասիրութեան վրայ հիմնուելով չեն գրուած, եւ այս պատճառով շատ ալ քննադատելի թերութիւններ ունին, բայց կրնան ոգեւորութիւն ստեղծել ժողովուրդին մէջ:

Այս տարի մեր տղաք աւելի կատարելագործած էին բնմին յարդարումը, իսկ զգեստները թողորովին նոր կարուած կարուած էին: Դերասաններու վարժարանն հսկած էր Մատթէոս Սարկաւազ. ամէնքն ալ, իրենց տարիքին եւ բերմունքին նայելով, յաջողապէս կատարեցին իրենց դերերը: Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է Ժռնզրց. Վարժարանի ուսուցիչներէն Պրն. Պերճ Տարագճեանը, որ Յազկիւրի դերը կատարեց լաւ ըմբռնումով եւ գրեթէ անթերի արտայայտութեամբ:

Զուեշտի շատ գուարճալի եւ շատ յաջող տեսարան մը յաջորդեց Աւարայի Դիւցազներգութեան, յիշեցնելու համար որ Բարեկենդանի շարքուն մէջ ենք:

Տ Ե Ա Ռ Ն Ը Ն Դ Ա Ռ Ա Ջ

Ինչպէս որ դիտել տուինք, այս տարի Տեսուչը նշաւաւ տօնը գրաւեց վարդանանց ԵԾ.ին:

Ազգային հին սովորութիւններ ընդլուգուած են այս տօնին հետ, եւ հանդիսաւոր մոմավառութիւնը եկեղեցւոյ մէջ ամէնէն ուշագրաւ հետքն է որ մնացած է այդ սովորութիւններէն: Մոմավառութեան նախնական ձեւն է անշուշտ դուրսը կատարուած ժողովրդական հրովառութիւնը, Հայոց հին հաւատքէն նշմար մը, որ երկատարգնեւ համար գուարճութեան առիթ մը կ'ընծայէ այլեւս:

Ս. Յակոբի մէջ, երկկոյնի նախատեսակէն ու Անդաստունէն յետոյ եռասնդեան աշտանակ մը կը դրուի Ատեանի մէջ, զոր կը լուցեն Հանդիսադիր Սրբազանին հետ առաջաւոր երկու եպիսկոպոսներ, եւ յետոյ այդ մոմերէն կը լուսավառի եկեղեցական դասուն եւ ժողովրդեան մոմերը:

Բնաշխարհին մէջ, եկեղեցւոյ մէջ վառուած այդ մոմերը ժողովուրդը կը տանէր իր տունը՝ այն երկկոյն ատով վառելու համար տան ծրագները: Ո՛րչափ խորհրդաւոր սովորութիւն, Ի՛նչ ալ եղած ըլլայ ռամկին ըմբռնումը այս մասին, Հայու եկեղեցին եւ Հայու Տունը լո՛յս հաւատքով կապուած են իրարու: Աւետարանի լոյսէն հոգեւոր սնունդ կ'առնեն երկուքն ալ, եւ ատով կ'արտայայտեն կրօնին լուսաւոր խորհուրդը իրենց կեանքին ու կենցաղին մէջ:

Պարբն. Փոխ. Գեր. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնուին էր Տեսուչը նշաւաւ տօնին հանդիսադիրն եւ Պատարագիչը, որ պատմական յիշատակներով հարուստ քարոզ մը խօսեցաւ, բացատրելով տօնին կրօնական եւ ազգային նշանակութիւնը հայ ժողովուրդին մէջ:

ՆՊԱՍՏ ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՄԱՍԳԻՆ

Պաղեստինի մէջ գտնուող Հայոց թիւը կը հաւանուի 4000 հոգի, որոնց կէսէն աւելին եւրասաղէմ բաղաժին մէջ:

Սկիզբէն Ս. Յակոբն է որ հայրաքաղաք է եւրասաղէմի, Բեթղեհէմի եւ Եւֆրատի Հայոց դպրոցներուն շէնքեր եւ կրթական ծախքեր: Բայց 1913էն ի վեր քիչ շատցած է եւրասաղէմի եւ Եւֆրատի հայութիւնը ներկայեւ յաւելումով եւ քիչ՝ բոլորովին նոր գաղութներ կազմակերպուած են Հայթա եւ Ամման, եւ այս գաղութներէն ոմման իրենց կը հոգան իրենց կրթական ծախքեր, նպաստեւ սահմալով նաեւ Ս. Յակոբէն, իսկ եւրասաղէմի եւ Բեթղեհէմի Հայոց դպրոցներն ու կրթական ծախքեր, ինչպէս որ բոլոր, սկիզբէն ի վեր, կը հոգացուին ուղղակի Ս. Յակոբի սնուէլէն:

Հետեւեալ բուսմանները ցոյց կուտան քիչ Ս. Յակոբ ժառանգաւորաց Վարժարանէն եւ Ընթացաբանէն

գուրա տարեկան 1466 տնկիական սերիլինի գումար մը	
կուսայ Պաղեսիին շաղկ կըրական գործին:	
Երուսաղէմի հաղող դպրոցին	1020, —
Բերքենէմի դպրոցին	130, —
Եւաւայի վարժարանին տարեկան նպաստ	
Եւ Յ. Գույումենեան ուսուցչին	186, —
Հայժայի ժամատան տարեկան վարձին	
դպրոցի շէնքին բաժինը	40, —
Ամմանի երկու ուսուցիչներու տարեկան	
բուսակը	90, —
Համագումար	1466, —

Ինչպէս կը տեսնուի այս հաշիւէն Եւաւայի հայտնութիւնը ինքն կը հոգայ իր դպրոցի (Մանկապարտէզ եւ Դպրատան) ծախքերը, եւ միայն 120 ոսկի տարեկան նպաստ մը կ'ստանայ Ս. Յակոբէն, իսկ ուսուցիչ Յ. Գույումենեան, որ թէ դպրոցին կը ծառայէ եւ թէ՛ Եկեղեցւոյն, կ'ստանայ 66 ոսկի:

Հայժայի հայտնութիւնը ինքն կը հոգայ իր կրթական բոլոր ծախքերը, եւ Ս. Յակոբէն կ'ստանայ միայն դպրոցի շէնքին տարեկան վարձը, 40 ոսկի:

Ս. Յակոբ միւս կողմէն կը հոգայ Հայժայի եկեղեցւոյն տնօրէն ծախքերը:

Իսկ Ամմանի, Անգլ-Յորդանանու մայրապետին հայտնութիւնը կը հոգայ իր դպրոցի շէնքին վարձը, եւ Ս. Յակոբէն կ'ստանայ երկու ուսուցիչներու տարեկան բուսակը, 90 ոսկի:

Եթէ որ մը Հայժայ, Ամման ունենան իրենց սեփական շէնքերը դպրոցի եւ Եկեղեցւոյ համար, բնական է որ շէնքերու վարձին համար տուած գումարները կ'ընեն յանձնարարելու ուղղակի կրթական ծրագրին կատարելագործման:

ՊԱՇՏՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պաղատաւ Եղիստական նորոգմանը Ընդհ. Հիւպատոս Գեղը. փետր. 3, ԲՆ. Ժամը 12ին իր առաջին այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Ս. Գառիբարբէ Զօր, որ սիրալիր ընդունելութիւն մը քրատեալ տուաւ Վանուսեան:

Իսկ փետրուար 6, ԵՆ. առաւ Ժամը 11ին, Գառիբարբէ Գեղը. Ս. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունքին, հետեւ ունենալով Քարտուղար Գ. Կարպիս Զինդլեանը, ի գիմաց Նորին Ամենապատուական Գառիբարբէ Զօրի այցելութիւն տուաւ Ն. Վանուսեան Եղիստական Ընդհ. Հիւպատոսին: Նոյն օրը, Փոխանորդ Սրբազանը այցելեց նաեւ քաղաքի Զէյթաւոյ վարչի Գ. Հիւպատոսին, որ ժամանակէ մը ի վեր հիւանդ էր, եւ որպիսութիւնը հարցուց Ամեն. Ս. Գառիբարբէ Զօր կողմէն:

Չէյթաւոյ վարչի Զանապաղատական Հիւպատոսի եւ Առաջին Նախագահ Մ. Մազարիի ծննդեան 80-ամեակին առթիւ, քաղաքի Զէյթաւոյ վարչի հիւպատոսարանին մէջ պաշտօնական ընդունելութիւն մը կատարուեցաւ Մարտ 7, Ուրբաթ առաւ Ժամը 11-12, ի գիմաց Ամեն. Ս. Գառիբարբէ Զօր Փոխանորդ Գեղը. Ս. Մկրտիչ Ս. Եպս. Աղաւունքին, հետեւ ունենալով Քարտուղար Գ. Կարպիս Զինդլեանը, ներկայ գտնուեցաւ այն ընդունելութեան, եւ շնորհաւորեց Գ. Հիւպատոսը, որ պաղատեալ էր իր վերջին հիւանդութեան:

ԳԱՍԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆ

Հ. Բ. Ը. Միտիւսեան Երուսաղէմի Մասնաժողովին նախաձեռնութեամբ ծրագրուած է ժողովրդական օրի դաստիասութիւններու շարք մը, ի նպատակ ժողովուրդի զարգացման:

Այդ դաստիասութեանց քաղաքի տեղի ունեցաւ Երուսաղէմի Բարեպարագ Միտիւսեան սրահին մէջ փետր. 17, Կիրակի երեկոյ ժամը 7.30—10.20, Գառիբարբէ Գեղը. Ս. Մկրտիչ Եպս. Աղաւունքին նախագահութեամբ: Ն. Սրբազանքին ժողովուրդին հաղորդեց Ս. Գառիբարբէ Զօր ողջոյնները եւ քաղաքի ժողովրդական դաստիարակութեան կարեւորութիւնը եւ ազգութիւն յորդորեց ժողովուրդը որ օգտուի Բարեպարականի կողմէն իրեն ընծայուած այս պատեհութեան: Կանոնադրապէս ներկայ գտնուելով դաստիասութեանց, որուն նիւթերը, դիտել տուաւ հետաքրքրական են եւ կ'արժէ որ ամէն հայ ծանօթանայ անոնց եւ սորվի:

Այս օրուան դաստիասներն էին Բարգէն Սրբազան եւ Տիար Գրիգոր Միտիւսեան: Բարգէն Սրբազան նախ դաստիասութեանց նիւթերը եւ տտնց ծրագիրը քաղաքից, յետոյ Տիար Միտիւսեան պատկերացուց Հ. Բ. Ը. Միտիւսեան գործունէութեան պատմութիւնը: Այս խնամաւ աշխատութիւնը, զոր հրատարակելուն ՍԻՈՒՆ այս թիւին մէջ (էջ 88-93) զերմայէս կը յանձնարարենք մեր ընթերցողներուն: Յետոյ Բարգէն Սրբազան քրատեալ իր առաջին դաստիասութիւնը, որուն նիւթն էր Հայց. Եկեղեցւոյ ծագումը, Առաքելական ժամանակներէն մինչեւ հայերէն գիրերու գիտութիւն:

Տիար Գ. Գառիբարբէն իր մենկերգներով եւ Տիար Զ. Գառիբարբէն եւ Աղբարանոր Այնթապեան իրենց զոյգ ջութակներով, աւելցուցին զեղարուեստական հրապարակ Բարեպարականի օրի դաստիասութեանց քաղաքի հանդէսին, եւ ժողովուրդը ոգեւորուած մեկնեցաւ սրահէն ժամը 10.20ին:

Բարգէն Սրբազան, յանուն ժողովուրդին, շնորհակալութիւններ յայտնեց իր ջութակահարներուն, ինչպէս նաեւ Բարեպարականի վարչութեան որ սիրալոյսով տրամադրեց իր սրահը այս դաստիասութեան համար:

Երկրորդ դաստիասութիւնը տեղի ունեցաւ Մարտ 9, Կիրակի երեկոյ դարձեալ ժամը 7.30 դաստիասներն էին Բարգէն Սրբազան եւ Տիար Հայկազուն Քէշիշեան:

Տիար Քէշիշեանի նիւթն էր Ֆուստական յեղափոխութեան պատմութիւնը: Բայց նիւթին անցնել յառաջ ունկնդիրներուն ծանօթացուց Ընդհանուր Գառիբարբէն իրեն գիտութիւն, եւ անոր գլխաւոր բաժանութիւնը եւ քաղաքից Ֆուստական յեղափոխութեան խորը: Բարգէն Սրբազան շարունակեց Եկեղեցական Գառիբարբէի դասերը, պատկերացնելով Աւետարանով լուստարուած հայութեան մէջ յառաջ եկած քաղաքակրթական երեւոյթները, ընտանեկան կեանքի քարելուծում, մարդասիրական հաստատութիւններ, Եկեղեցւոյ հայացումը:

Տիար Գ. Գառիբարբէն իր սիրուն մենկերգներով ոգեւորեց ունկնդիր քաղաքի թիւը, որով յեղուած էր սրահը, Դաստիասութիւնները տեւեցին ժամը 7.30-9.10:

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՍԱՆՆԵՐՈՆ

Նուպարեան Սանեբու Հիմնարկութեան վարչութիւնը, որ Պրիւսէլ կը գտնուի, պատրաստած է 1928-1929 դպրոցական տարեշրջանի իր տեղեկագիրը, ուրկէ կը քաղենք հետեւեալ տեղեկութիւնները:

ՍԱՆԵՐ.— 1927-1928 տարեշրջանին, վարչութիւնը ապրուստի սղութիւնը եւ շրջանաւարտ սանեբուներն անմիջապէս գործ գտնելու դժուարութիւնը նկատի առնելով, որոշած էր արծակուրդի ամիսներուն ալ կատարել թոշակներու վճարումը:

Հակառակ այս կարգադրութեան, որ բնականաբար ծախքերը աւելցուցած էր, Հիմնարկութիւնը 1928-1929 դպրոցական տարեշրջանին տասնութէկ թոշակ յատկացուց, որոնց ինը վերանորոգումներ են՝ Տեարք Դաւիթի Ալիքսանեան, Պատրիկ Պաղտիկեան, Արայ Պարթիւեան, Արայ Հօտաղեան, Պարոյր Մարիմեան, Եղուարդ Մարգարեան, Սարգիս Բարաղամեան, Գասպար Թովալեան եւ վաճան Եուսուֆեան: Իսկ թոշակը նկատելու նոր սանեբուներն են՝ Տեարք Գլէման Օճագճեան (Անկորա) Կանի «Առզ Է Մանիւֆարթիւր» վարժարանին հետեւելու համար, եւ Անդրանիկ վարդանեան (Եոնճալուս), վկայուած Հայաստանի Համալսարանին Երկրագործական Ֆարիւթէէն, որ Պերլինի Համալսարանին մէջ ելեկտրարքիմիագիտութեան կը հետեւի:

Բացի այս թոշակներէն, Հիմնարկութիւնը Տ. Արմէն ձիգմէճեանի ըրած է նիւթական օգնութիւն մը, որպէս զի կարենայ աւարտել Ակորտոյի (Իտալիա) Հանրային վարժարանին ընթացքը:

Հիմնարկութեան սանեբու 1928-1929 տարեշրջանի բնութեանց մէջ արգարացուցած են այն յոյսերը զոր վարչութիւնը դրած էր անոնց վրայ:

Արդարեւ, Տ. Դաւիթի Ալիքսանեան Սթրասպուրկի Համալսարանէն լաւ յիշատակութեամբ ստացած է երկրաբանագիտութեան ճարտարագէտի վկայական եւ յայտնած է թէ, իր յանձնառութեան համաձայն, դիմում կը կատարէ Հայաստան երթալու եւ այն տեղ ծառայելու համար:

Տ. Պատրիկ Պաղտիկեան Կանի Համալսարանէն յաջողութեամբ ստացած է մերենագէտ ճարտարագէտի վկայական, եւ նախ պիտի գործարանի մը մէջ պիտի աշխատի երկու տարի՝ լրացնելու համար իր գործնական ծանօթութիւնները:

Տ. Արայ Պարթիւեան, աշակերտ Բարիգի Երաժշտութեան Բարձրագոյն վարժարանին, յաջողութեամբ անցուցած է տարեկան բնութիւնները, առաջին հանդիսանալով իր դասարանին մէջ եւ 60 ի վրայ 59 նիշ ստանալով, ինչ որ 1926 էն ի վեր չէր պատահած:

Տ. Արայ Հօտաղեան յաջողութեամբ անցուցած է Բարիգի Կիրարկեալ Քիմիագիտութեան Կաճառին բնութիւնները:

Տ. Պարոյր Մարիմեան, աշակերտ Միլանի քաղմարուեստեան վարժարանին, այժմ կ'անցնէ իր վերջին բնութիւնները:

Տ. Եղուարդ Մարգարեան հիւանդութեան պատճառաւ ընդհատած է իր ուսումը:

Տ. Գլէման Օճագճեան ծախողած ըլլալով բնութեանց մէջ, իր թոշակը, ըստ Կանոնագրի, չէ վերանորոգուած:

Տ. վաճան Եուսուֆեան, աշակերտ Բարիգի Դեղաբուեանից վարժարանին, կանոնաւորապէս մասնակցած է մրցումներուն եւ չորս յիշատակութիւն ստացած է: Այս տարի կ'աւարտէ իր ուսումը:

Տեարք Սարգիս Բարաղամեան (Բարիգի Հանր. Աշխատանքներու Մասնաւոր վարժարան), Գասպար Թովալեան (Կանի «Առզ Է Մանիւֆարթիւր» վարժարան) եւ վարդանեան (Պերլինի Համալսարան) կը շարունակեն իրենց ուսումը: Ասոնց առաջինը կ'աւարտէ այս տարի, իսկ երկրորդը՝ զաւ տարի:

ԵՄՏԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ.— 1928-1929 տարեշրջանին, Նուպարեան Սանեբու հիմնադրամին եկամուտը եղած է 177,137 Ֆրանք պելժ, ուրկէ 138,861 Ֆրանք ծախսուած է Սանեբուներ թոշակներուն (որ ըստ ինքեան փոխատուութիւններ եւ զոր սանեբու պարտին հատուցանել Հիմնարկութեան) եւ 17,833 Ֆրանք ծախքերու:

Ինչպէս յայտնի է, Հիմնարկութեան եկամուտները կոչուած են ամէն տարի աւելնալու, շնորհիւ Նուիրատուին այն պայմանին որով արժեթուղթերու եկամուտին վճար ամէն տարի կը բարձուի դրամագումարին վրայ, մինչեւ որոշ սահն մը:

Բարիգ, 31 Յունվար 1930

ԳԻՒԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԵԱՆ

ՍԻՈՆ ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1930-Ի ՀԱՄԱՐ

Յակոբ Նիկողոսեան Նիւ Եօքսէն՝ Հայկ. դպրոցին Պրնէէն, Զուրիքերիւս:
Գրիգոր Տէր Գրիգորեան Richmond-էն՝ Տ. Տիրայր Արք. ին Նիւ Եօքս. — Տ. Յովսէփ վրդ. ին Պրուքլին. — Եղբայրասէր Միութեան Ծիւղատելֆիւս:
Երուանդ պէյ Աղաթօն Նիսէն՝ Դպրաց Դասին Հաւէպ:

Leemen Ltd. Մանչեսթըրէն՝ Փրօֆ. Մանիսալեանին Տիթթոյթ:
Շաւարշ Իմրիգեան Աղեքսանդրիայէն՝ Դաւուստեան Ազգ. Վարժարանին. Աղեքսանդրիա:
Զաքար Ինճէեան Նիւ Եօքսէն՝ Տ. Մամբրէ Գնյ. Տէր-Անդրէասեանի Խառնիւղ (Կ. Պոլիս):

ՍԻՈՆԻ յաջորդ երկու քիւերը, 4 եւ 5, զոյգ պիտի հրատարակուին Մայիսի մէջ:

ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳԻՐՔԵՐ

1. Հայկ Աճէմեան, ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿ «Նաւագող վըրտից Հայրենեաց Հայոց» Առաջին Հատոր. կենսագրութիւն, Հայր Սիմոն Երամեան — Ատրուշանի Յառաջաքանով. Հրակ. Մարգար Յակոբեանի, Թմկն. Տպր. Ատրպատականի Հայոց, Թաւրիզ, 1929. էջ լայն 8° 858. Գին 9 Շիլին:
2. ԵՂԻԱԶԱՐ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ, Բանաստեղծական խորհրդածութիւններ. Գիրք Ա. 1929. Տպր. Արամ Ստեփանեան, Աղեքսանդրիա. 8° էջ 75+3. Գին՝ 10 Ե. Դ. կամ Կէս Տօլար:
3. Եղուարդ Ա. Ոսկերիչեան, Կիլիկիեան ՅՈՒՆԵՐ (Պատկերազարդ), Շնորհազարդ Տ. Տ. Սահակ Բ. Խաչայեան Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Ն. Ս. Օծութեան զահակալութեան 27րդ տարեդարձին եւ անուան Տօնախմբութեան առթիւ. 1907 — 1929. Տպար. «Արարք» — Բ. Յ. Թօփալեան — Հայէպ, 1930. մեծ 8° էջ 56. Գին՝ եզպտ. 6. զրշ:
4. ՏԵՍԻԼՔԻԴ ԱՌՁԵԻ, Գրեց՝ Ռ. Փարլաբեան, փոքր 8° էջ 24. կիւ եօքս, 1930:
5. ՍԻՐԻՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՊԱՏԿԱՆ ԹԵՄԵՐՈՒՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ՓՈՒԱՆՑՈՒՄԸ, Տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, 1930. էջ 16° 57:
6. ՊԻՐ ՏՕՍԹՈՒՆ ՍԷՍԻ, Ն° 22—24. Իւլիւնճի սէնէ. 15 Նոյեմ. — 15 Դկամ. 1929. 21 ինճի Նիւմբրօտան տէպամ. 8° էջ 56 (կամ 173—210) Imprimerie Catholique [Պէյրութ]:
7. ՊԻՐ ՏՕՍԹՈՒՆ ՍԷՍԻՆԷ ՏԻԿԷՐ ՊԻՐ ՏՕՍԹՈՒՆ ՃԷՎԱՊԸ, Յարութիւն Ս. Ճանիկեան. Հրատարակուած Հայ Եկեղեցասիրաց եղբայրակցութեան կողմէ. 8° էջ 24. Տպ. Պէյրութ, 1929. Յիյաթը 3 զրգ. Ս.:
8. ՁԱՅՆԱԳՐՈՒԱԾ ԵՐԳԱՐԱՆ, Աշխատասիրութեամբ Արիս ՏԵՐ-ՄԼԻՐՈՒԿԵԱՆԻ. Պրակ Առաջին. Գին՝ 1,25 Տօլար, Հասցէ. Aris Der Mgrdichian, 438 Pleasant St., Worcester, Mass. (U. S. A.):
9. «ՄԱՍԻՍ», ՕՐԱՅՈՑ (պատի), Ը. Տարի, 1930. կազմեց եւ հրատարակեց Հայկ Աճէմեան. Տպր. Իրան, Թաւրիզ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Տիգրան Սաւալանեանցի Երուսաղէմի Պատմութեան Առաջին Հատորը տպադրուած է, էջ 696:

Երկրորդ Հատորին տպագրութիւնը հասած է մինչեւ էջ 864: Առաջին Հատորը առանձին պիտի չմատուի, այլ երկու հատորները միասին: Կը յուսանք թէ մինչեւ 6—7 ամիս աւարտի Բ. Հատորին տպագրութիւնը: Այս երկու հատորներուն գինն է 8 Շիլին կամ 2 Տօլար: Անոնք որ կը փափաքին ունենալ այս զօրծը թող փութան այժմէն արձանագրել տալ իրենց անունները, ղիմելով Տպարանիս Տեսչութեան:

Direction de l'Imprimerie du Patriarcat Arménien: Jérusalem-Palestine.